

Vardø kommune

► Konsekvensutredning av kulturminner og kulturmiljø

Detaljregulering Svartnes havn, Vardø kommune

Oppdragsnr.: 52303938 Dokumentnr.: 06 Versjon: J01 Dato: 2024-01-11

Finmark Fylkesbibliotek

Oppdragsgiver: Vardø kommune
Oppdragsgivers kontaktperson: Alonza Garbett
Rådgiver: Norconsult Norge AS, Klæbuveien 127 B, NO-7031 Trondheim
Oppdragsleder: Siri Bø Timestad
Fagansvarlig: Mikkel Frengstad
Andre nøkkelpersoner: Ole-Magne Nøttveit (fagkontroll)

Forside: Flyfoto av Svartnes flyplass, februar 1945 (Kilde: Finnmark fylkesbibliotek)

J01	2024-01-11	For bruk	MIKFRE	OLNOT	SBTIM
Versjon	Dato	Beskrivelse	Utarbeidet	Fagkontrollert	Godkjent

Dette dokumentet er utarbeidet av Norconsult som del av det oppdraget som dokumentet omhandler. Opphavsretten tilhører Norconsult. Dokumentet må bare benyttes til det formål som oppdragsavtalen beskriver, og må ikke kopieres eller gjøres tilgjengelig på annen måte eller i større utstrekning enn formålet tilsier.

► Sammen drag

Vardø kommune og Vardø Havn KF ønsker å detaljregulere Vardø kommune sin største havn – Svartnes – for å forbedre rammebetingelsene for fiskeri- og oppdrettsnæringen i Vardø kommune, og legge til rette for ny og økt aktivitet. Det er planer om å utdype innseilingen til Vardø fiskerihavn, noe som vil kreve fjerning av løsmasser og fjell. Overskuddsmassene er planlagt benyttet til utfylling i regulerte områder inne i havnen. Dette vil gi et nytt landareal for utbygging, inkludert en ny fiskerikai.

Konsekvensene av tiltaket for kulturminner og kulturmiljø er utredet i henhold til Miljødirektoratets veileder M-1941. Det er utredet to utbyggingsalternativ der hovedforskjellen omhandler lokalisering av utfylling i sjø. Disse er vurdert mot et nullalternativ som er dagens situasjon.

Området mellom E75, fylkesvei 8100 og sjøen i den sørlige delen av planområdet er et verdifullt kulturmiljø med spor etter tre tidsperioder med stor betydning for Vardø og omegn. Et bosetningsområde fra yngre metalltid, rester etter en hvalfangststasjon fra siste halvdel av 1800-tallet og krigsminner fra andre verdenskrig er samlet på et relativt lite areal, noe som gir tidsdybde og formidler områdets lange historie. Strukturene er i stor grad synlige i terrenget og lesbare, men den historiske konteksten og særlig kontakten med sjøen er forringet av fyllinger i havneområdet og andre utbygginger. Kulturminnene er inndelt i delområder for hver tidsperiode. I tillegg er fjernvirkning fra Vardøhus festning vurdert.

Det planlagte tiltaket kommer i direkte konflikt med nyere tids kulturminner uten formelt vern da disse ligger i områder regulert til utbygging. I tillegg gir utbyggingen visuelle nærvirkninger for automatisk fredete kulturminner. Dette gjelder både for alternativ 1 og 2. Begge alternativer vurderes å få noe negativ konsekvens for kulturminner og kulturmiljø. Alternativ 1 rangeres bedre enn alternativ 2 på grunn av visuelle fjernvirkninger fra Vardøhus festning, men forskjellen mellom alternativene anses generelt som liten. Som skadereduserende tiltak foreslås det å endre utbyggingsområdet i søndre del av havneområdet, slik at konflikt og nærføring med kulturminner unngås.

Verdi, påvirkning og konsekvens for hvert delområde ved utbyggingsalternativ 1 og 2, samt nullalternativet, oppsummeres i tabellen nedenfor.

Delområde	Verdi	Alternativ 0	Alternativ 1	Alternativ 2
Delområde 1 – bosetningsområde	Stor	0	-	-
Delområde 2 – hvalfangststasjon	Middels	0	--	--
Delområde 3 – krigsminner	Noe	0	-	-
Delområde 4 – Vardøhus festning	Svært stor	0	0	0
Avveining	Begrunne høy/lav vektlegging av enkelte delområder		Delområde 1 har stor verdi, inneholder automatisk fredete kulturminner og ligger innenfor planområdet. Påvirkning på delområdet vektes høyt når det gjelder alternativets samlede virkninger og konsekvens.	Delområde 1 har stor verdi, inneholder automatisk fredete kulturminner og ligger innenfor planområdet. Påvirkning på delområdet vektes høyt når det gjelder alternativets samlede virkninger og konsekvens.
Samlet konsekvens	Samlede virkninger	Ubetydelig konsekvens	Noe negativ konsekvens	Noe negativ konsekvens
Begrunnelse for konsekvensgrad		Dagens situasjon. Ingen endring for området.	Middels negativ konsekvens for delområde 2 åpner for dette som samlet konsekvens. Alternativet vurderes likevel til noe negativ konsekvens på grunn av tidligere inngrep som har redusert den historiske konteksten, og særlig forholdet til sjøområdet.	Middels negativ konsekvens for delområde 2 åpner for dette som samlet konsekvens. Alternativet vurderes likevel til noe negativ konsekvens på grunn av tidligere inngrep som har redusert den historiske konteksten, og særlig forholdet til sjøområdet.
Rangering			1	2
Begrunnelse for rangering			Noe bedre på visuell fjernvirkning fra delområde 4	Noe dårligere på visuell fjernvirkning fra delområde 4

► Innhold

1	Beskrivelse av tiltaket	8
1.1	Planens formål	8
1.2	Bakgrunn for planarbeidet	8
1.3	Planområdet	8
1.4	Planstatus	9
1.4.1	Områderegulering for Svartnes-, Bussesundet- og del av Vardøya	9
1.4.2	Hensynssoner i gjeldende plan	11
1.5	Kort om tiltaket	11
1.6	Alternativer som skal utredes	12
1.6.1	Alternativ 0 – dagens situasjon	12
1.6.2	Alternativ 1 – forslagstillers planforslag	12
1.6.3	Alternativ 2 – forslagstillers planforslag	13
1.7	Planprogrammets krav til utredningen	14
1.8	Avgrensning av konsekvensutredningen	15
2	Overordnet metodebeskrivelse	16
2.1	Metode for utredning	16
2.2	Nullalternativet (referansealternativ)	16
2.3	Utredningsområde og influensområde	16
2.4	Definisjon av fagtema og avgrensning mot andre tema	17
2.5	Metode for utredning av kulturmiljø	18
2.5.1	Kunnskapsinnhenting	18
2.5.2	Inndeling i delområder	19
2.5.3	Vurdering av verdi	20
2.5.4	Vurdering av påvirkning	22
2.5.5	Vurdering av konsekvensgrad for hvert delområde	24
2.5.6	Vurdering av samlet konsekvens for hvert alternativ	26
2.5.7	Skadereduserende tiltak	27
3	Verdivurdering	28
3.1	Kulturhistorisk gjennomgang	28
3.1.1	Karakteristiske trekk ved området i dag	28
3.1.2	Steinalder og tidlig metalltid	29
3.1.3	Jernalder	30
3.1.4	Middelalder og tidlig nytid	30
3.2	Nyere tid	32
3.3	Vurdering av delområder	36
3.3.1	Delområde 1 – Bosetningsområde Svartnes	36

3.3.2	<i>Delområde 2 – Hvalfangststasjon</i>	37
3.3.3	<i>Delområde 3 - Krigsminner andre verdenskrig</i>	39
3.3.4	<i>Delområde 4 - Vardøhus festning</i>	41
3.3.5	<i>Oppsummering av verdi for delområder</i>	43
4	Vurdering av påvirkning og konsekvens	44
4.1	Vurdering av påvirkning og konsekvens for alternativ 1	44
4.1.1	<i>Delområde 1 – Bosetningsområde Svartnes</i>	44
4.1.2	<i>Delområde 2 – Hvalfangststasjon</i>	44
4.1.3	<i>Delområde 3 – Krigsminner andre verdenskrig</i>	44
4.1.4	<i>Delområde 4 – Vardøhus festning</i>	45
4.2	Vurdering av påvirkning og konsekvens for alternativ 2	45
4.2.1	<i>Delområde 1 – Bosetningsområde Svartnes</i>	45
4.2.2	<i>Delområde 2 – Hvalfangststasjon</i>	45
4.2.3	<i>Delområde 3 – Krigsminner andre verdenskrig</i>	46
4.2.4	<i>Delområde 4 – Vardøhus festning</i>	46
4.3	Oppsummering av påvirkning og konsekvens for utbyggingsalternativ	47
4.4	Indirekte virkninger	48
4.5	Vurdering av usikkerhet og potensial for nye funn	48
5	Skadereduserende tiltak	49
5.1	Anleggsperioden	49
5.2	Driftsperioden	50
6	Oppsummering	51
7	Referanser	52

1 Beskrivelse av tiltaket

1.1 Planens formål

Detaljreguleringsplan for Svartnes havn skal legge til rette for etablering av et attraktivt og fremtidsrettet næringsareal for utbygging av fiskeri- og servicerelaterte virksomheter. Målsettingen er å utvikle Svartnes havn til å bli et nytt fiskeri- og logistikk-knutepunkt i Nord-Norge.

1.2 Bakgrunn for planarbeidet

Vardø kommune og Vardø Havn KF ønsker å detaljregulere Vardø kommune sin største havn - Svartnes. Plassering og størrelse av Svartnes havn antas å være velegnet som fiskeri-, industri- og logistikkhavn. Vardø kommune ønsker å aktivt bidra med tilrettelegging for nye virksomheter innenfor denne type næringsliv og på denne måten bidra til ny aktivitet og sysselsetting.

Svartnes Havn er sentralt plassert i Vardø kommune, nært E75, Svartnes lufthavn, fiskefeltene og internasjonal skipsled. Gjeldende områdeplan, vedtatt i 2011 – med formålet samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur - kombinert formål kai/industri, hjemler i utgangspunktet for de ønskede tiltakene på land, og det er i reguleringsbestemmelsene ikke krevd detaljregulering for disse formålene før utbygging.

1.3 Planområdet

Planområdet ligger i Svartnesbukta på fastlandet ca. 3 kilometer vest for Vardøya der Vardø by ligger. Svartnes er adskilt fra Vardøya av Bussesundet. Sør for planområdet ligger Vardø lufthavn Svartnes, og utløpet av Vardøtunnelen på E75 som forbinder byen med fastlandet. I vest avgrenses planområdet avgrenses av fylkesveg 8100. Svartnes havn er kommunens nye fiskeri- og industrihavn.

Forslag til planavgrensning omfatter areal i sjø og på land som er nødvendig for å kunne etablere og tilrettelegge for en fiskeri-, industri- og logistikkhavn. Den foreløpige avgrensningen av planområdet er vist i figur 1-1

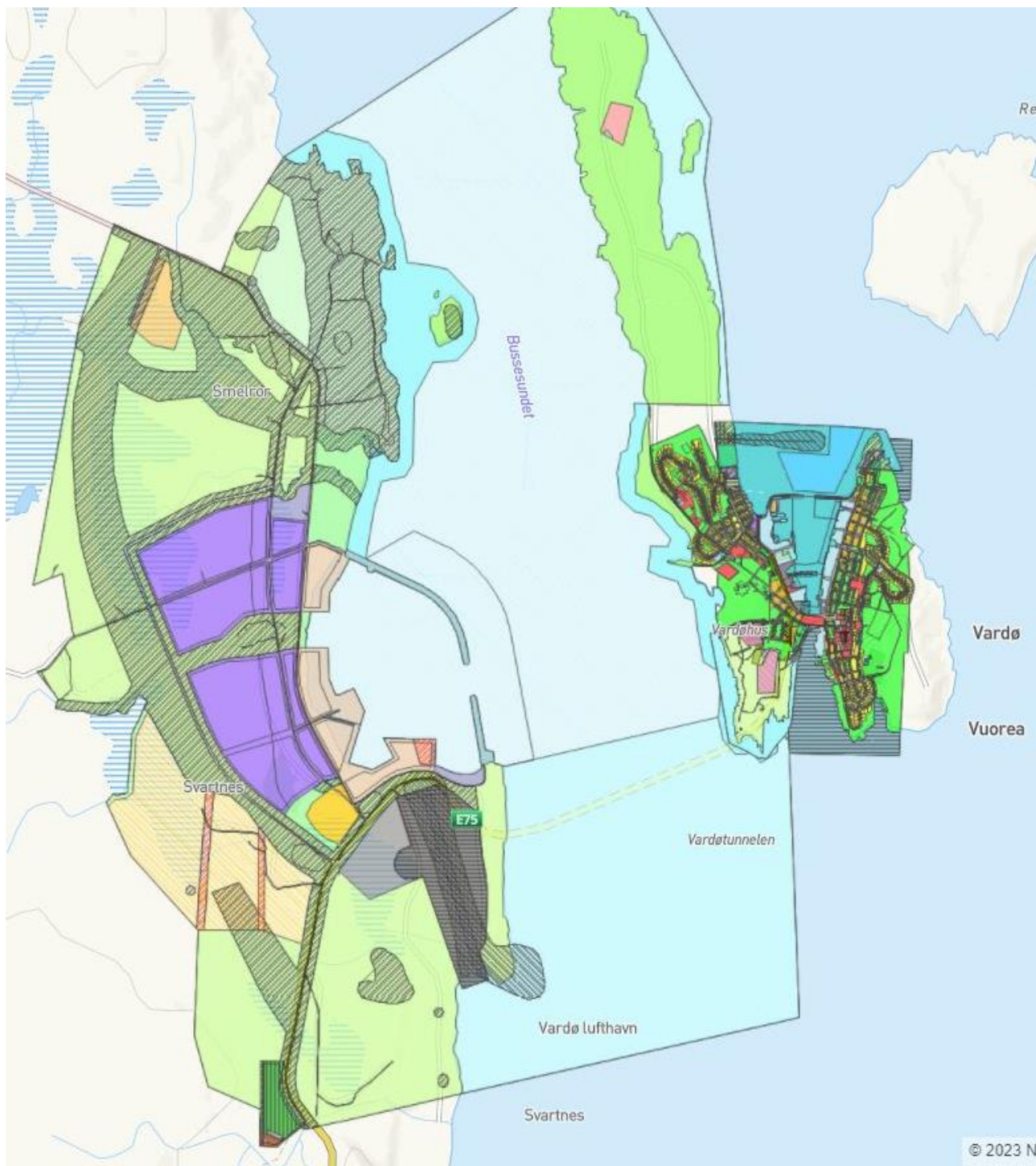

Figur 1-1: Forslag til planavgrensning vist med sort stiplet linje. Kilde: Vardø kommune.

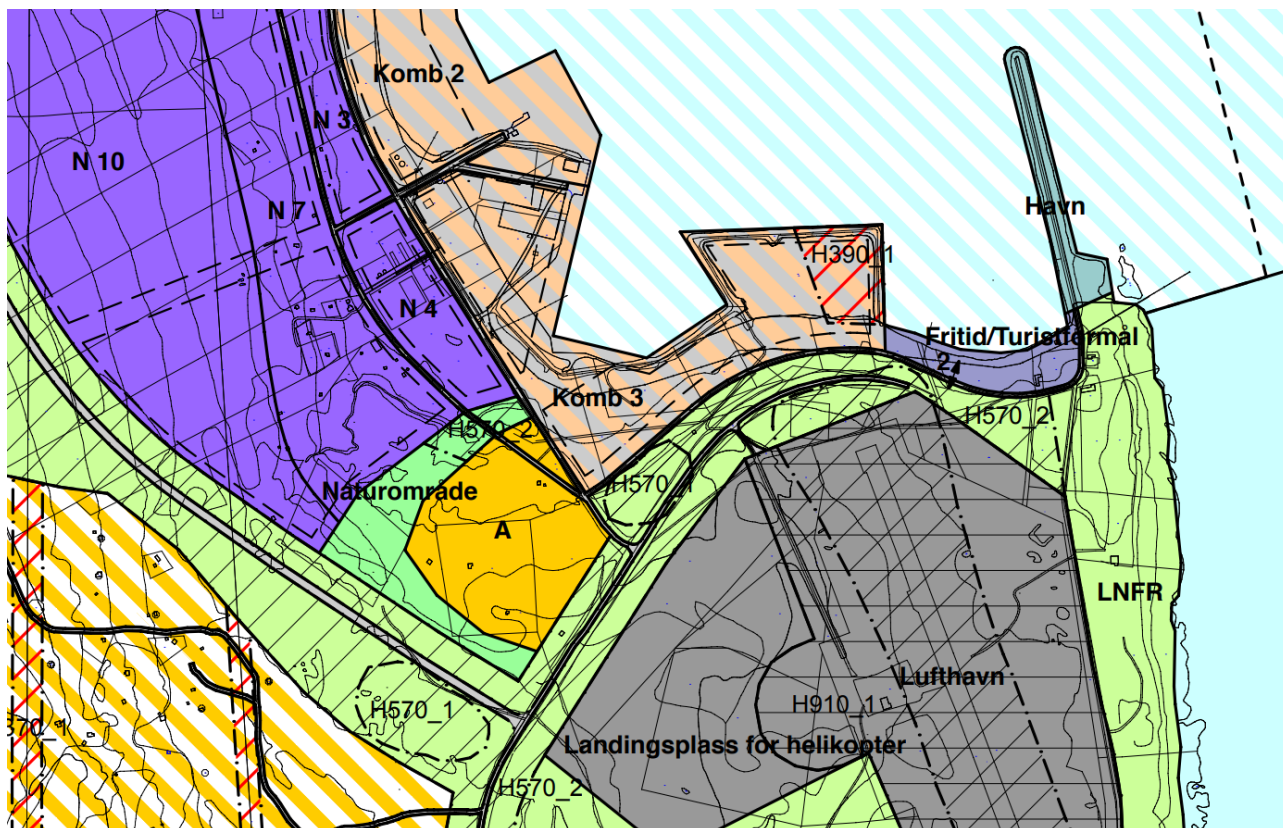
1.4 Planstatus

1.4.1 Områderegulering for Svartnes-, Bussesundet- og del av Vardøya

Gjeldende reguleringsplan for Svartnes, Bussesundet og del av Vardø ble vedtatt i 2011. Gjeldende plan legger til rette for kombinert formål kai og industri innenfor det området som nå ønskes realisert øst for Fv. 8100, og bl.a. næringsvirksomhet, bebyggelse og anlegg og fritidsbebyggelse på vestsiden av Fv. 8100. Planen omfatter også Vardø lufthavn sør for planområdet.

Figur 1-2 Gjeldende områderegulering for Svartnes, Bussesundet og del av Vardøya. Kilde: Kommunekart.

Figur 1-3: Utsnitt av plankart for gjeldende områderegulering som viser sørlig del av Svartnes havn.

1.4.2 Hensynssoner i gjeldende plan

I gjeldende områderegulering er det avsatt to hensynssoner H570 for kulturlandskap og kulturminner. Hensynssonene har følgende tilhørende bestemmelser:

§ 7.1 H1 Hensyn kulturlandskap og kulturminner (H570_1 og _2)

§ 7.1.a. Det tillates ikke inngrep i landskapet som fører til at kvaliteten av dagens kulturlandskap forringes.

§ 7.1.b. Det tillates ikke inngrep eller aktiviteter i området som kan medføre ødeleggelse av automatisk fredete kulturminner.

1.5 Kort om tiltaket

Svartnes industriområde har per i dag det største potensialet for næringsutvikling i Vardø. Det er et betydelig press for å få tilgang på arealer innenfor industriområdet. Det er i dag om lag tjue etablerte bedrifter i Svartnes industriområde som sysselsetter ca. 140 mennesker. Hos næringsklyngens deltakere er det estimert at utvikling av Svartnes industriområde gjennom detaljregulering og utlegging av nye industriarealer på kort sikt kan gi vekst, som medfører at antall ansatte i de etablerte bedriftene kan øke til ca. 350.

Det grønne skiftet og det forhold at torsken trekker nordover i havet, styrker Vardøs næringspotensial. Vardø ligger «på» de store fiskebankene. Endrede rammebetingelser slik som høyere mineraloljeavgifter kan medføre at trålere i fremtiden ikke vil seile til Ålesund eller Tromsø for å levere fisk, men heller levere i nærområdene. En framtidsrettet arealutvikling på Svartnes kan bidra til å legge til rette for at virksomheter

som allerede er i Vardø kan vokse. Vardø kommune har også mottatt flere henvendelser fra aktører innen fiskeri som ønsker å etablere seg i Svartnes havn.

For å forbedre rammebetingelsene for fiskeri- og oppdrettsnæringen i Vardø kommune, og legge til rette for ny og økt aktivitet, er det planer om å utdype innseilingen til Vardø fiskerihavn. Utdypingen vil kreve fjerning av løsmasser og fjell. Overskuddsmassene er planlagt benyttet til utfylling i regulerte områder inne i havnen. Dette vil skape et nytt landareal for utbygging, inkludert en ny fiskerikai.

1.6 Alternativer som skal utredes

I henhold til KU-forskriften § 19 skal konsekvensutredningen redegjøre for relevante og realistiske alternativer der dette finnes. Konsekvensutredningen skal utrede konsekvenser av planforslaget sammenlignet med nullalternativet som referanse.

Følgende alternativer skal utredes:

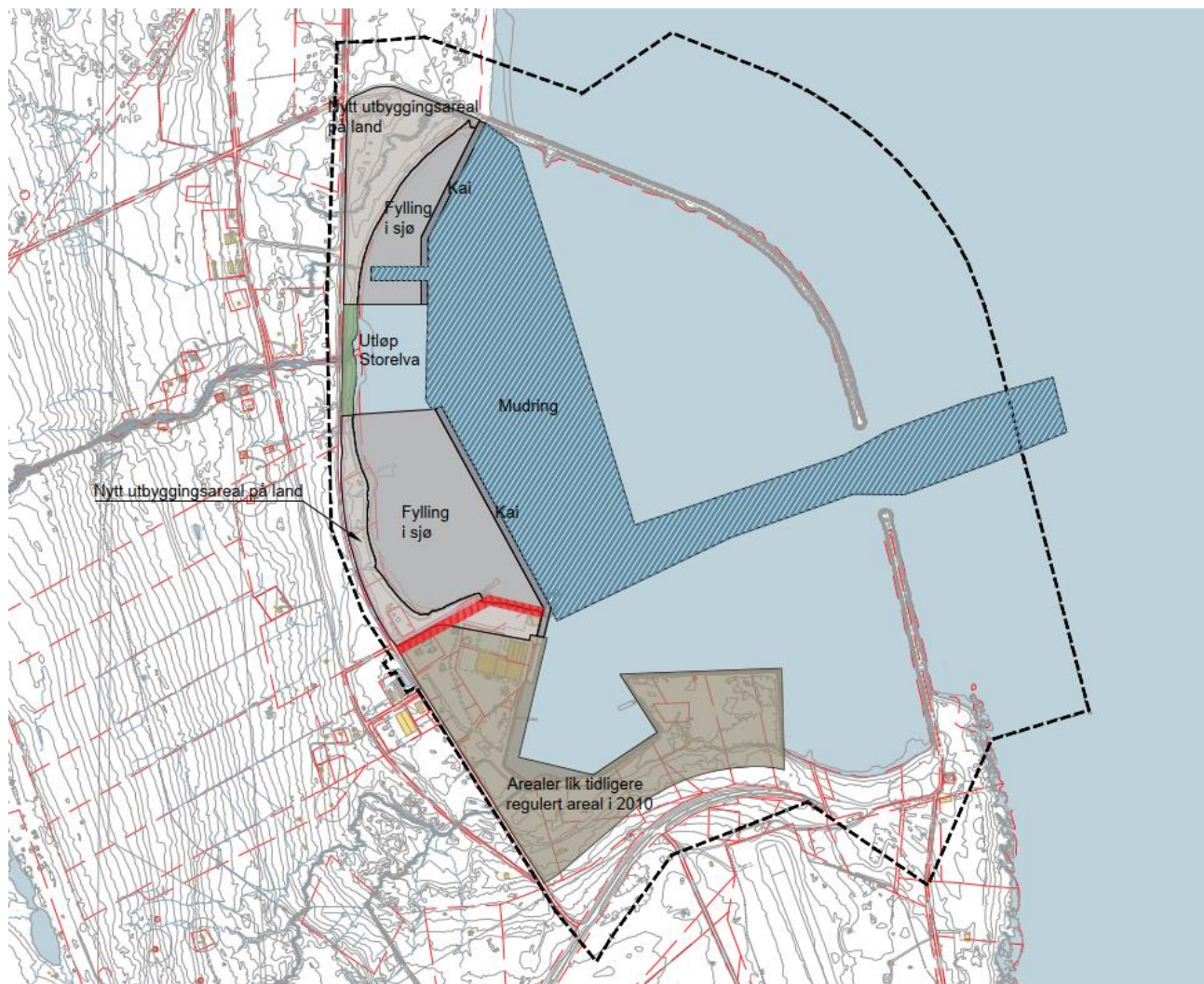
- Alternativ 0 - dagens situasjon
- Alternativ 1 - Forslagsstillers planforslag
- Alternativ 2 - Forslagsstillers planforslag

1.6.1 Alternativ 0 – dagens situasjon

I henhold til Miljødirektoratets veileder M-1941 omfatter nullalternativet i utgangspunktet dagens situasjon, samt planlagte tiltak og reguleringsplaner vedtatt de siste ti år. Gjeldende områderegulering ble vedtatt i 2011 og er ikke realisert med unntak av utfylling i et mindre kaiområde og to næringsbygg. I samråd med Vardø kommunen er det derfor avklart at nullalternativet er dagens situasjon uten gjeldende områderegulering.

1.6.2 Alternativ 1 – forslagstillers planforslag

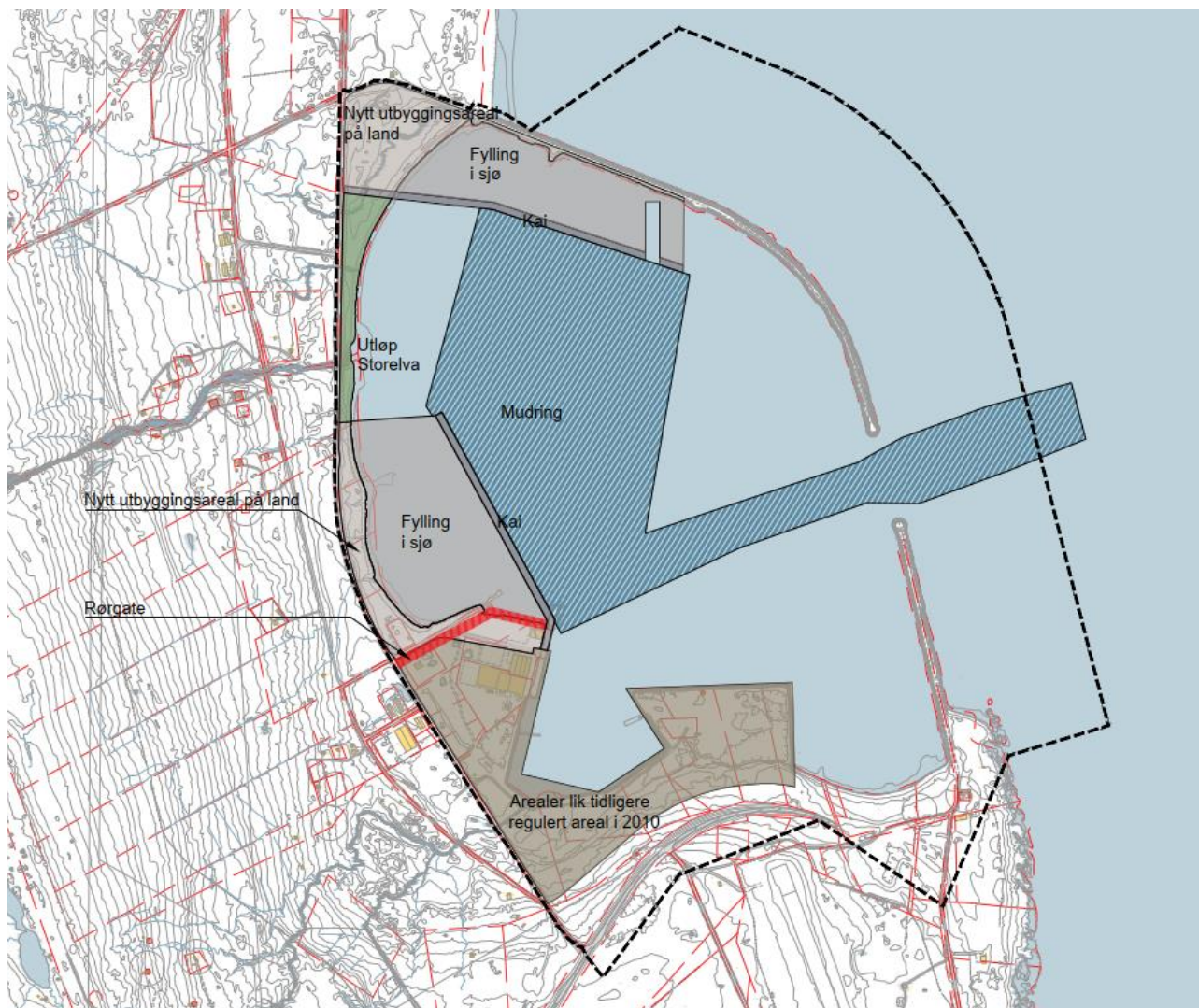
Alternativ 1 innebærer at innseiling til havn mudres fra innseiling og i nordre del av havnebassenget. Det etableres ny kaifront nord for den eksisterende bortsett ved utløpet av Storelva. Nytt landareal tilrettelegges for bebyggelse, i likhet med arealer i sørlige del av havna som videreføres til utbyggingsformål i tråd med gjeldende områderegulering.

Figur 1-4: Foreløpig illustrasjonsplan for alternativ 1 (Norconsult, 05.01.24).

1.6.3 Alternativ 2 – forslagstillers planforslag

Alternativ 2 innebærer at innseiling til havn mudres fra innseiling og i nordre del av havnebassenget. Det etableres ny kaifront nord for den eksisterende fram til utløpet av Storelva og ut langs nordre molo. Nytt landareal tilrettelegges for bebyggelse, i likhet med arealer i sørlige del av havna som videreføres til utbyggingsformål i tråd med gjeldende områderegulering.

Figur 1-5: Foreløpig illustrasjonsplan for alternativ 2 (Norconsult, 08.01.24).

1.7 Planprogrammets krav til utredningen

I planprogrammet stilles det følgende krav til utredning av fagtema kulturminner og kulturmiljø:

Det gjøres en verdivurdering for hvert kulturminne/kulturmiljø og planforslagets samlede konsekvens for kulturmiljø vurderes.

Det tas utgangspunkt i KU fra 2011 som oppdateres med ny kunnskap og ny KU- metodikk etter metodikk i Miljødirektoratets veileder M-1941.

1.8 Avgrensning av konsekvensutredningen

Denne konsekvensutredningen tar for seg hittil kjente kulturminner og kulturmiljøer på land. Kulturminner i sjø er ikke undersøkt eller vurdert som del av denne utredningen. I forbindelse med områdereguleringsplan i 2010 gjennomførte Tromsø museum marinarkeologisk befarings av fjæresonen i Svartnesbukta innenfor eksisterende molo. Ved utløpet av Storelva ble det gjort funn av to skipsvrak, som ble antatt å være yngre enn 100 år og dermed ikke omfattet av kulturminneloven. Funnene ble vurdert å ha liten kulturhistorisk verdi, men det kunne være aktuelt å berge enkelte deler. Det er forutsettes at forholdet til kulturminner i sjø avklares med Tromsø museum/Norges arktiske universitetsmuseum før tiltak i sjø gjennomføres.

2 Overordnet metodebeskrivelse

2.1 Metode for utredning

Konsekvensutredningen gjennomføres i henhold til metode for utredning av kulturmiljø beskrevet i Miljødirektoratets håndbok M-1941 «Konsekvensutredning av klima og miljø» (Miljødirektoratet, 2023). Metoden er inndelt i åtte steg:

- **Steg 1:** Beskriv planforslaget/tiltaket
- **Steg 2:** Hent inn kunnskap
- **Steg 3:** Del inn i delområder
- **Steg 4:** Sett verdi
- **Steg 5:** Vurdere påvirkning
- **Steg 6:** Vurdere konsekvens
- **Steg 7:** Presenter og oppsummer
- **Steg 8:** Andre hensyn som er relevante for beslutningstaker

Tre begreper står sentralt i denne utredningen. Med **verdi** menes en vurdering av hvor stor betydning et område har for et fagtema. Med **påvirkning** menes en vurdering av hvordan det samme området påvirkes som følge av et definert tiltak. **Konsekvens** kommer fram ved sammenstilling av verdi og påvirkning i henhold til matrisen i figur 2-3. Konsekvensen er en vurdering av om et definert tiltak vil medføre bedring eller forringelse i et område.

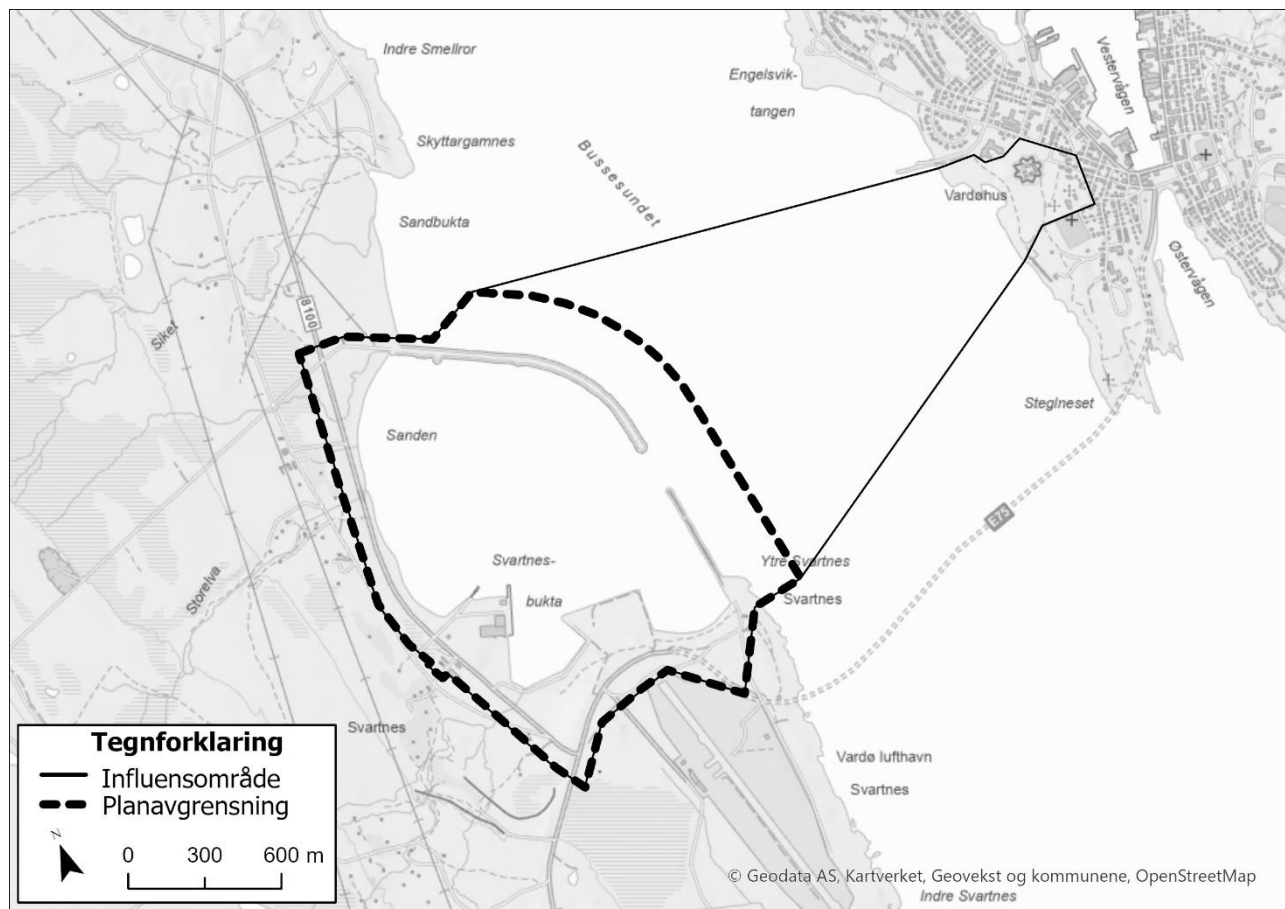
2.2 Nullalternativet (referansealternativ)

Påvirkning og konsekvenser av tiltaket vurderes i forhold til et referansealternativ, omtalt som nullalternativet. Nullalternativet er beskrevet i kapittel 1.6.1.

2.3 Utredningsområde og influensområde

Konsekvensutredningen omfatter arealer som blir direkte berørt av den planlagte utbyggingen (tiltaksområdet), samt en sone rundt, hvor man kan forvente at utbyggingen vil påvirke kulturmiljøet i anleggs- og driftsfasen (influensområdet). Tiltaksområdet og influensområdet utgjør til sammen utredningsområdet.

I utredningen er området rundt Vardøhus festning tatt med i influensområdet. Festningsområdet er vedtaksfredet av Riksantikvaren og er ett av 14 anlegg definert som Nasjonale festningsverk med viktig og vesentlig historisk og rikspolitisk betydning. Selv om det er forholdsvis lang avstand (2-3 km) mellom planområdet og festningen, vurderes det som aktuelt å utrede tiltakets visuelle virkninger på grunn av den høye kulturhistoriske verdien til festningsområdet.

Figur 2-1: Planavgrensning og influensområde for fagtema kulturmiljø.

2.4 Definisjon av fagtema og avgrensning mot andre tema

Fagtema kulturmiljø defineres og avgrenses som følger etter miljødirektoratets veileder M-1941:

Kulturminner er alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø. Dette inkluderer lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Kulturminner og kulturmiljøer med deres egenart og variasjon skal vernes både som del av vår kulturarv og identitet, og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Det er et nasjonalt ansvar å ivareta disse ressurser som vitenskapelig kildemateriale og som varig grunnlag for nålevende og framtidige generasjoners opplevelse, selvforståelse, trivsel og virksomhet.

Fagområdet kulturmiljø grenser mot landskap og friluftsliv, men er også koblet mot fagområdet virkninger. Det forklares med at klimaendringer påvirker miljøverdiene. Kulturmiljøer omfattes av begrepet miljøverdier. Alle kulturminner er plassert i et landskap. Det samme gjelder for kulturmiljø. Kulturmiljø skiller seg fra landskap for eksempel gjennom skala. Et kulturmiljø er som regel mindre i utstrekning enn et landskap.

Det er vanlig å identifisere og avgrense kulturmiljøer innenfor planområdet og influensområdet som ledd i en konsekvensutredning. Kulturmiljøene som blir avgrensa, bør ha vesentlige kulturminneverdier som kan være sårbare for planen eller tiltaket.

Kulturminneforvaltningen i Norge er opptatt av enkeltkulturminner, men også av sammenhenger og større helheter. De fleste kulturminner er knyttet sammen med andre kulturminner og med landskapet. Ofte er kulturminnene bevisst plassert i landskapet ved bestemte ressurser som vann eller dyrkbar jord. De kan også være plassert ved viktige landskapstrekk som høyder og utsiktspunkter.

Kulturmiljøet tilfører ofte friluftslivsopplevelser en ekstra dimensjon.

Kulturminner og kulturmiljø er definert i Lov om kulturminner som alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til. Kulturmiljø er definert som et område der kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Kulturhistoriske landskap skal i denne sammenhengen forstås som større sammenhengende områder med kulturmiljøer, der den kulturhistoriske dimensjonen er framtreddende.

Automatisk fredete kulturminner er fredet gjennom kulturminneloven, og omfatter alle strukturer, gjenstander og bygninger, over og under bakken, eldre enn 1537. Etter-reformatoriske bygninger og områder har ulik status. Stående bygninger eldre enn 1650 er automatisk fredet, men yngre bygninger og anlegg kan også fredes med hjemmel i kulturminneloven. Andre bygninger har fått et vern gjennom regulering til spesialområde bevaring eller hensynssone gjennom plan- og bygningsloven. En rekke bygninger savner formelt vern, men er listeført som verneverdige.

Kulturminner og kulturmiljø er vår primære kilde for kunnskap om, og forståelse av forhistoriske samfunn og levekår. Kulturminner og kulturmiljøer er også sentrale kilder for kunnskap om historiske perioder og nyere tid. Dette er ikke-fornybare ressurser, og det nasjonale miljømålet var at det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljø ikke skulle overstige 0,5 % innen år 2020, som beskrevet i stortingsmelding nr. 16 (2004-2005) *Leve med kulturminner*. Ambisjonsnivået ble opprettholdt og videreført i stortingsmelding nr. 35 (2012-2013) *Framtid med fotfeste*. I stortingsmelding nr. 16 (2019-2020) *Nye mål i kulturmiljøpolitikken Engasjement, bærekraft og mangfold*, løftes tre nye nasjonale mål frem:

- Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø.
- Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging.
- Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk.

Sistnevnte nasjonale mål viderefører essensen i det tidligere nasjonale målet om å begrense tap av kulturminner

Videre har Norge forpliktet seg til vern av kulturmiljø gjennom flere internasjonale konvensjoner, som Granadakonvensjonen om vern av Europas faste kulturminner, Valettkonvensjonen om vern av den arkeologiske kulturarven, Landskapskonvensjonen om vern av sjeldne landskapstyper, steds karakter og identitet, og Farokonvensjonen om kulturarvens verdi for samfunnet.

For kulturminner og kulturmiljø stilles det strenge krav til areal- og samferdselsplanlegging gjennom kulturminneloven og plan- og bygningsloven.

2.5 Metode for utredning av kulturmiljø

2.5.1 Kunnskapsinnhenting

Denne konsekvensutredningen tar utgangspunkt i eksisterende kunnskap. De viktigste kildene til allerede kjente kulturminner er Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden (Riksantikvaren). Databasen omfatter automatisk fredede, forskriftsfredede og vedtaksfredede kulturminner/kulturmiljøer, verneverdige bygninger (SEFRAK) og listeførte kirker. SEFRAK (Sekretariatet For Registrering Av faste Kulturminner) er

et register som omfatter bygg eldre enn 1900. Disse er delt i bygninger eldre enn 1850 (rød), yngre enn 1850 (gul) og fjernet/tuft (grå). Det er viktig å påpeke at Askeladden er i kontinuerlig endring og det legges inn nyoppdagede kulturminner jevnlig. SEFRAK registreringene ble gjennomført i 1975-95, er ikke komplette, og ofte heller ikke oppdatert for stående bygninger som det kan være til dels store endringer på. Andre kilder til kunnskap er digitale kart, bildedatabaser og historiske flyfoto som er åpent tilgjengelig på nett.

I forbindelse med områdereguleringsplan for Svartnes-Bussesundet i 2010 gjennomførte NIKU en konsekvensutredning for kulturminner og kulturmiljø (NIKU, 2010). Utredningen omfattet automatisk fredete og nyere tids kulturminner, samiske kulturminner og andre kulturminner for et mye større område enn det aktuelle utredningsområdet. På tidspunktet for denne utredningen var det ikke registrert noen kulturminner innenfor det området som nå skal detaljreguleres. I etterkant er det avdekket både automatisk fredete og nyere tids kulturminner innenfor planområdet.

Det er gjort arkeologiske registreringer i forbindelse med områdereguleringen i 2010 og detaljregulering i 2023. I 2010 ble det funnet et bosetning/aktivitetsområde med 8 tufter fra yngre steinalder eller tidlig metalltid (Askeladden ID 137481). Lokaliteten ligger innenfor planområdet for detaljreguleringen og er automatisk fredet etter kulturminneloven.

Høsten 2023 foretok Troms og Finnmark fylkeskommune en ny arkeologisk registrering innenfor planområdet. Det ble foretatt kontroll av lokalitet 137481 og ytterligere 3 tufter ble funnet. Lokaliteten er utvidet til å omfatte disse tuftene og oppdatert i offentlige registre. I tillegg ble det funnet hustufter som trolig er rester av en hvalfangststasjon fra tiden rundt forrige århundreskifte (Askeladden ID 303339 og 303966). Funnene fra registreringen er beskrevet i egen rapport fra fylkeskommunen og innlemmet i fylkeskommunens pågående prosjekt for registrering av kulturminner knyttet til hvalfangsten.

Utredet har ikke selv befart området, men tatt utgangspunkt i tilgjengelig informasjon. Fylkeskommunens rapport fra kulturhistorisk befaring/registrering er benyttet som grunnlag. Totalt sett vurderes kunnskapsgrunnlaget som tilstrekkelig for å utrede konsekvensene av planen for kulturminner og kulturmiljø.

2.5.2 Inndeling i delområder

Utredningsområdet deles inn i mindre, enhetlige delområder, basert på registreringskategoriene listet i tabell 2-1. Enhetlige områder er områder som henger naturlig sammen, og som samlet sett har en viktig funksjon. Hvert enkelt delområde er gjenstand for å vurdere verdi, påvirkning og konsekvens.

Tabell 2-1 Registreringskategorier for tema kulturmiljø. Kilde: M-1941.

Registreringskategorier	Aktuelt (ja/nei)
Arkeologiske kulturmiljøer i utmark med automatisk freda og yngre kulturminner	Ja
Kirker og kirkegårder	Nei
Gårdsmiljøer og andre kulturmiljøer knyttet til landbruk	Nei
Kulturminner og kulturmiljøer knyttet til samferdsel	Nei
Nærings- og industriminne og kulturmiljøer	Ja
Maritime kulturmiljøer	Ja
Forsvars- og krigsminner	Ja
Kulturminner eller kulturmiljø knyttet til samfunnsfunksjoner	Nei
Samiske kulturminner eller kulturmiljøer	Ja
Steder det er knyttet tro og tradisjon til	Nei
Kulturmiljøer i byer og tettsteder	Nei
Bomiljøer	Nei
Grønnstrukturer og friluftsområder	Ja

2.5.3 Vurdering av verdi

Det er vanlig å organisere kulturminneverdiene i tre hovedgrupper: kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier. Innenfor disse finnes flere underkategorier. Hvert delområde gis en verdi vurdert etter verdikriteriene i Miljødirektoratets veileder, vist i tabell 2-2. I verdivurderingen benyttes en fem-trinns skala fra ubetydelig til svært stor verdi. I verdivurderingene er det delområdenes verdi i nullalternativet som legges til grunn.

Tabell 2-2: Verdikriterier for fagtema kulturmiljø. Kilde: M-1941.

Verdikategori	Ubetydelig verdi	Noe verdi	Middels verdi	Stor verdi	Svært stor verdi
Kulturminnet/ kulturmiljøet har betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder	Kulturminnet/ kulturmiljøet har svært begrenset betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder. Andre kulturmiljøer vil kunne gi mer kunnskap om samme periode/tema.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har begrenset betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder, både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder, både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har stor betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder, både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer. Kulturminnet/ kulturmiljøet vil kunne bidra med unik kunnskap om perioder eller tema som er dårlig dekket av skriftlige kilder.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har svært stor betydning som kilde til historien for perioder eller tema der det fins få eller ingen skriftlige kilder, både i seg selv og sammenlignet med andre kulturmiljøer. Kulturminnet/ kulturmiljøet vil kunne bidra med omfattende og unik kunnskap om perioder eller tema som er dårlig dekket av skriftlige kilder.
Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til tro eller tradisjoner	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i svært liten grad knyttet til tro eller tradisjoner.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i noen grad knyttet til tro eller tradisjoner.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til tro eller tradisjoner.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i stor grad knyttet til viktig tro eller tradisjoner.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i svært stor grad og eller tradisjoner.
Kulturminner/kulturmiljøet er av betydning for en eller flere etniske grupper (den samiske urbefolkningen, nasjonale minoriteter eller andre etniske grupper)	Kulturminnet/kulturmiljøet inneholder få elementer, som også er av begrenset betydning for en eller flere etniske grupper.	Kulturminnet/kulturmiljøet inneholder noen elementer som er av noe betydning for en eller flere etniske grupper.	Kulturminnet/kulturmiljøet inneholder flere elementer som er karakteristiske og av betydning for en eller flere etniske grupper.	Kulturminnet/kulturmiljøet er helhetlig, karakteristisk, og av stor betydning for en eller flere etniske grupper.	Kulturminnet/kulturmiljøet er helhetlig, godt bevart, karakteristisk, og av særlig stor betydning for en eller flere etniske grupper.
Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til en sosial gruppe eller viser en sosial	Kulturminnet/ kulturmiljøet er i svært liten grad knyttet til en sosial gruppe	Kulturminnet/ kulturmiljøet er til en viss grad knyttet til en sosial gruppe	Kulturminnet/ kulturmiljøet er knyttet til en sosial gruppe eller viser en	Kulturminnet/ kulturmiljøet er klart knyttet til en sosial gruppe eller viser en	Kulturminnet/ kulturmiljøet er klart knyttet til en sosial gruppe eller viser en

sammenheng med betydning for historien	eller viser en sosial sammenheng med betydning for historien.	eller viser en sosial sammenheng med noe betydning for historien.	sosial sammenheng med betydning for historien.	sosial sammenheng med stor betydning for historien.	sosial sammenheng med særlig stor betydning for historien på en lett lesbar måte.
Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/ utviklingen	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer i svært liten grad en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer til en viss grad en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer en eller flere faser eller virksomheter med betydning for historien/utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer i stor grad en eller flere faser eller virksomheter med særlig betydning for historien/utviklingen.	Kulturminnet/ kulturmiljøet representerer i svært stor grad og på en tydelig måte en eller flere faser eller virksomheter med særlig betydning for historien/utviklingen.
Kulturminnet/kulturmiljøet inneholder og preges av verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder i svært liten grad verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi.	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder og preges av byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi av begrenset betydning.	Kulturminnet/ kulturmiljøet inneholder og preges av verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med kunstnerisk verdi.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er helhetlig og preges i stor grad av særlig verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med stor kunstnerisk verdi.	Kulturminnet/ kulturmiljøet er helhetlig og velbevart, og preges i svært stor grad av særlig verdifull byggeskikk eller arkitektur eller inneholder kulturminner med særlig stor kunstnerisk verdi.
Kulturminnene/kulturmiljøet har en klar, intern kulturhistorisk sammenheng, en klar byform eller bystruktur av historisk betydning og/eller viser en klar sammenheng mellom natur/kultur	Kulturminnet/ kulturmiljøet har ingen intern kulturhistorisk sammenheng eller sammenheng mellom natur/kultur.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har til en viss grad en intern kulturhistorisk sammenheng og/eller viser til en viss grad sammenheng mellom natur/kultur.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har en klar, intern kulturhistorisk sammenheng og/eller viser en klar sammenheng mellom natur/kultur.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i stor grad en klar, intern kulturhistorisk sammenheng og/eller viser i stor grad en klar sammenheng mellom natur/kultur.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i svært stor grad en klar, intern kulturhistorisk sammenheng som er lesbar og godt bevart, og/eller viser i svært stor grad en klar sammenheng mellom natur/kultur.
Kulturminnet/ kulturmiljøet har en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i svært liten grad en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i en viss grad en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i stor grad en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.	Kulturminnet/ kulturmiljøet har i svært stor grad en bruk som er forenlig med kulturminneinteressene, eller betydning som ressurs for utvikling og verdiskaping, eller formidling.

2.5.4 Vurdering av påvirkning

Påvirkning er et uttrykk for endringer det aktuelle tiltaket vil medføre i et delområde. Vurdering av påvirkning er foretatt for alle de verdivurderte delområdene. Skalaen for påvirkning er glidende og går fra sterkt forringet til forbedret, som vist i figur 2-2.

Figur 2-2: Skala for vurdering av påvirkning. Kilde: M-1941.

Veileder for vurdering av påvirkningen av delområder for fagtema kulturminner går fram av tabell 2-3. Vurderingene gjelder det ferdige tiltaket. Inngrep i anleggsfasen inngår kun dersom påvirkningen gir varige endringer.

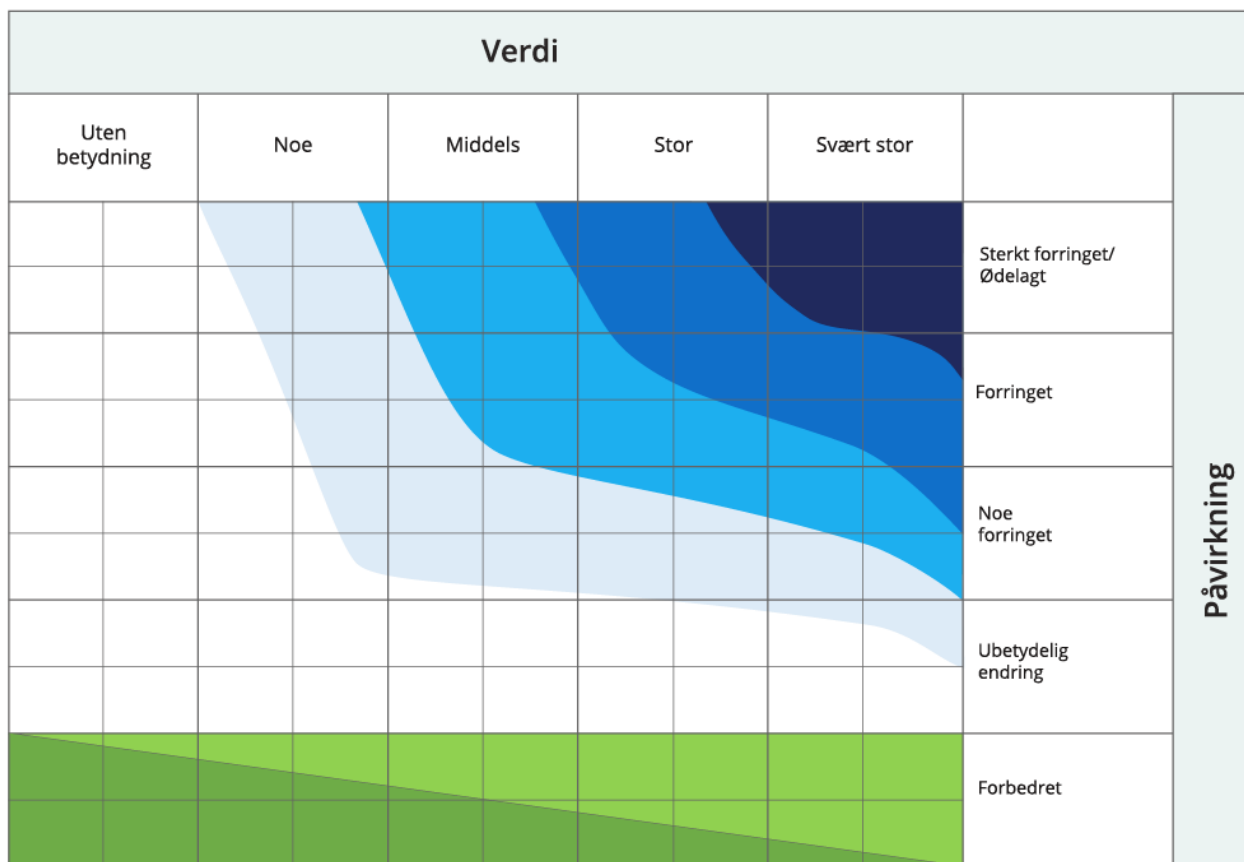
Tabell 2-3 Veiledning for vurdering av påvirkning. Kilde: M-1941.

Planen eller tiltakets påvirkning	Forbedret	Ubetydelig endring	Noe forringet	Forringet	Sterkt forringet
Direkte inngrep/ arealbeslag	Bedrer tilstanden vesentlig ved at eksisterende negative inngrep tilbakeføres. Bidrar til at det blir mulig å restaurere kulturmiljøet eller kulturminner.	Ingen direkte inngrep/ arealbeslag.	Berører en mindre viktig del av kulturmiljøet med direkte inngrep/ arealbeslag, tap av mindre viktige enkeltkulturminner.	Deler av kulturmiljøet går tapt gjennom direkte inngrep/ arealbeslag. Viktige enkeltkulturminner går tapt. Videre bruk av kulturmiljøet vanskeliggjøres.	Ødelegger hele eller størstedelen av kulturmiljøet gjennom direkte inngrep/ arealbeslag. Ødelegger den mest verdifulle delen av miljøet. Ødelegger videre bruk av kulturmiljøet. Svært viktige enkeltkulturminner går tapt.
Nærvirkninger (fysiske og visuelle)	Bedrer den visuelle kontakten innad i kulturmiljøet. Fjerner barrierer. Bedrer innsyn/utsyn fra nærområdet til/fra kulturmiljøet. Bidrar til reduksjon i støy og/eller støv. Reduserer faren for flom, fukt i kulturmiljøet eller erosjon.	Ingen eller ubetydelig visuell nærvirkning eller andre nærvirkninger.	Endrer i noen grad den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter i noen grad opp kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet reduseres noe fra viktige standpunkter. Kulturmiljøet vil i noen grad påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til noe redusert naturlig drenering som vil	Endrer den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter opp kulturmiljøet og skaper barrierer. Innsynet til kulturmiljøet reduseres vesentlig fra viktige standpunkter. Kulturmiljøet vil påvirkes av støy og/eller støv. Bidrar til redusert naturlig drenering som vil påvirke	Blokkerer eller endrer sterkt den visuelle kontakten mellom viktige kulturminner innad i kulturmiljøet, bryter i stor grad opp kulturmiljøet og skaper barrierer. Innsynet til kulturmiljøet blokkeres fra viktige standpunkter. Kulturmiljøet vil i stor grad påvirkes av støy og/eller støv.

			påvirke kulturmiljøet negativt ved nedbør. Bidrar til noe fuktigere forhold og seinere opptørking innenfor kulturmiljøet. Bidrar til noe økt eller endret erosjon som vil påvirke kulturmiljøet negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.	kulturmiljøet negativt ved nedbør. Bidrar til fuktigere forhold og seinere opptørking innenfor kulturmiljøet. Bidrar til økt eller endret erosjon som vil gi fare for skade eller påvirke kulturmiljøet negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.	Bidrar til svært redusert naturlig drenering som vil påvirke kulturmiljøet sterkt negativt ved nedbør. Bidrar til svært mye fuktigere forhold og seinere opptørking innenfor kulturmiljøet. Bidrar til svært økt eller endret erosjon som vil skade eller påvirke kulturmiljøet sterkt negativt. Klimaendringene vil kunne forsterke disse forholdene.
Visuell fjernvirkning	Utsynet fra kulturmiljøet bedres/gjenopprettes fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet bedres/gjenopprettes. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får bedret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger styrkes.	Ingen eller ubetydelig visuell fjernvirkning.	Utsynet fra kulturmiljøet blir noe endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet vanskeliggjøres i noen grad. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får noe redusert eller endret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes i noen grad.	Utsynet fra kulturmiljøet blir sterkt endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet vanskeliggjøres. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige får sterkt endret eller redusert utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes.	Utsynet fra kulturmiljøet blir blokkert eller sterkt endret fra kulturhistorisk viktige utsynspunkter i kulturmiljøet. Innsynet til kulturmiljøet blokkeres. Enkeltkulturminner som er laget for å være svært synlige mister, eller får sterkt endret utsyn/innsyn. Kulturhistorisk viktige sammenhenger svekkes vesentlig.
Tiltakets utforming	Tiltaket framstår som en særlig god konstruktiv helhet, har god volumoppbygging, og særlig god sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår som en konstruktiv helhet med god volumoppbygging og god sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår i noen grad som en konstruktiv helhet, har noe dominerende volumoppbygging og noe dårlig sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår i liten grad som en konstruktiv helhet, har dominerende volumoppbygging og dårlig sammenheng med omgivelsene.	Tiltaket framstår helt uten konstruktiv helhet, har svært dominerende volumoppbygging og svært dårlig sammenheng med omgivelsene.

2.5.5 Vurdering av konsekvensgrad for hvert delområde

Konsekvensgrad vurderes ved å sammenholde det enkelte delområdets verdi med tiltakets påvirkning på dette delområdet. Til vurderingen benyttes en konsekvensmatrise, den såkalte konsekvensviften, vist i figur 2-3. Konsekvensgrad for delområdene vurderes på en skala fra 4 minus til 4 pluss. I matrisen utgjør verdiskalaen x-aksen, og påvirkningsskalaen y-aksen.

Figur 2-3 Konsekvensvifta. Konsekvensgrad for et delområde framkommer ved å sammenstille verdien med påvirkningen som tiltaket vil medføre. Kilde: M-1941.

Tabell 2-4 Tabellen viser konsekvensgrader som følge av ulike kombinasjoner av verdi og påvirkning. Kilde: M-1941.

Skala	Forklaring	RGB-fargekode
Svært alvorlig konsekvens ----	Den mest alvorlige konsekvensen som kan oppnås for delområdet. Brukes kun for delområder med stor eller svært stor verdi.	0, 32,96
Alvorlig konsekvens ---	Alvorlig konsekvens for delområdet.	0, 112, 192
Middels konsekvens --	Middels konsekvens for delområdet.	0, 176, 240
Noe konsekvens -	Noe konsekvens for delområdet.	212, 255, 254
Ubetydelig konsekvens 0	Ingen eller ubetydelig konsekvens for delområdet.	251, 255, 255
Noe/betydelig positiv konsekvens + / ++	Forbedring (+) eller betydelig forbedring (++)	146, 208, 80
Stor/svært stor positiv konsekvens +++ / ++++	Stor forbedring (+++) eller svært stor forbedring (+++). Brukes i hovedsak der områder med ubetydelig eller noe verdi får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket.	0, 176, 80

2.5.6 Vurdering av samlet konsekvens for hvert alternativ

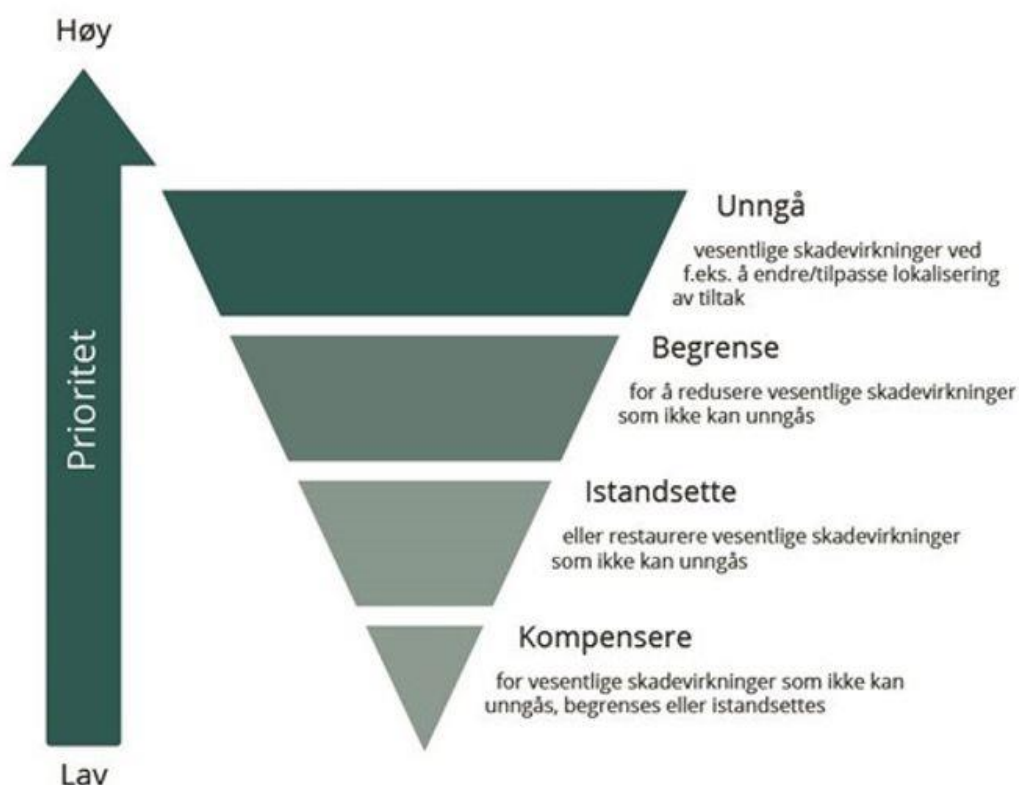
Resultatene fra vurderingene av konsekvensgrad for hvert delområde, danner grunnlag for vurdering av samlet konsekvens for hvert alternativ innenfor planen. Tabell 2-5 viser kriteriene for fastsetting av konsekvens for hvert alternativ.

Tabell 2-5. Kriterier for samlet vurdering av konsekvensgrad. Kilde: M-1941.

Konsekvensgrad	Kriterier for samlet vurdering
Kritisk negativ konsekvens	Tiltaket medfører kritisk skade på kulturmiljøet innenfor influensområdet. Brukes kun for områder med registreringskategorier som er gitt stor eller svært stor verdi. Overvekt av delområder med konsekvensgrad svært alvorlig konsekvens (4 minus)
Svært stor negativ konsekvens	Tiltaket medfører forringelse eller ødeleggelse av nasjonalt viktig kulturmiljø. Brukes kun for områder med registreringskategorier som er gitt stor eller svært stor verdi. - Overvekt av delområder med konsekvensgrad alvorlig konsekvens (3 minus). - Flere delområder har konsekvensgrad svært alvorlig (4 minus)
Stor negativ konsekvens	Tiltaket medfører stor konsekvens for kulturmiljøet innenfor influensområdet. - Overvekt av delområder med konsekvensgrad middels (2 minus) - Flere delområder med konsekvensgrad alvorlig (3 minus) - Ett delområde kan ha konsekvensgrad svært alvorlig
Middels negativ konsekvens	Tiltaket medfører middels konsekvens for kulturmiljøet innenfor influensområdet - Overvekt av delområder har konsekvensgrad noe konsekvens (1 minus). - Flere delområder har konsekvensgrad middels (2 minus) - Ett delområde kan ha konsekvensgrad alvorlig (3 minus) - Ingen delområder er gitt svært alvorlig konsekvensgrad.
Noe negativ konsekvens	Tiltaket medfører noe konsekvens for kulturmiljøet innenfor influensområdet. Lite konflikt med kulturmiljø innenfor influensområdet. - Delområder har lave konsekvensgrader - Overvekt av konsekvensgrad noe konsekvens (1 minus) og ubetydelig konsekvens (0). - Maks ett delområde kan ha konsekvensgrad middels (2 minus) - Ingen delområder er gitt konsekvensgrad svært alvorlig (4 minus) eller alvorlig (3 minus).
Ubetydelig konsekvens	Tiltaket vil ikke medføre vesentlige endringer for kulturmiljøet i 0-alternativet. - Overvekt av ubetydelig konsekvens (0) - Ett delområder kan inneholde konsekvensgrad noe konsekvens (1 minus) - Ingen delområder er gitt svært alvorlig (4 minus), alvorlig (3 minus) eller middels (2 minus) konsekvensgrad.
Positiv konsekvens	Benyttes i områder som er gitt ubetydelig eller noe verdi som får noe eller middels verdiøkning som følge av tiltaket. Tiltaket/alternativet er en forbedring for kulturmiljøet i forhold til 0-alternativet. - Overvekt av delområder med positiv konsekvensgrad (1 eller 2 pluss) - Kan kun inneholde delområder med noe negativ konsekvensgrad - Delområder med noe negativ konsekvensgrad (1 minus) oppveies klart av områdene med positiv konsekvensgrad.
Stor positiv konsekvens	Benyttes i områder som er gitt ubetydelig eller noe verdi som får en svært stor verdiøkning som følge av tiltaket. Stor forbedring for kulturmiljøet i forhold til 0-alternativet. - Overvekt av delområde med svært stor miljøforbedring (4 pluss). - Overvekt av delområder med svært positiv konsekvensgrad. - Kan kun inneholde delområder med lav negativ konsekvensgrad, delområder med negative konsekvensgrad oppveies klart av områdene med positiv konsekvensgrad.

2.5.7 Skadereduserende tiltak

Avslutningsvis foreslås tiltak for å redusere eventuelle negative konsekvenser av det planlagte tiltaket. De skadereduserende tiltakene skal beskrives både for anleggsfasen og driftsfasen. Tiltakshierarkiet, vist i figur 2-4, legges til grunn for vurderingen. I første rekke skal man søke å unngå skadevirkninger på miljø og klima. Dersom dette ikke er mulig skal man begrense skadevirkningene, dernest istandsette eller restaurere arealene. Dersom det ikke er mulig å redusere vesentlige skadevirkninger skal arealene kompenseres.

Figur 2-4: Tiltakshierarkiet for skadereduserende tiltak (M-1941).

3 Verdivurdering

3.1 Kulturhistorisk gjennomgang

Verdivurderingene innledes med en beskrivelse av kulturhistoriske hovedtrekk ved planområdet i dagens situasjon og en kort historisk gjennomgang av utredningsområdet, i tråd med veileder M-1941. Gjennomgangen baseres på en inndeling i perioder som vist i tabell 3-1.

Tabell 3-1: Tidstabell med forhistorisk og historisk periodeinndeling. En vanlig periodeinndeling for nordligste deler av Norge er vist i høyre hjørne av tabellen.

Periode	Underperiode	Underperiode	Periode Nord-Norge
Steinalder 9500-1700 fvt.	Eldre steinalder (Mesolitikum)	Tidligmesolitikum	9500 - 8000 fvt.
		Mellommolitikum	8000 - 6500 fvt.
		Senmesolitikum	6500 - 4000 fvt.
	Yngre steinalder (Neolitikum)	Tidligneolitikum	4000 - 3400 fvt.
		Mellomneolitikum	3400 - 2300 fvt.
		Senneolitikum	2300 - 1700 fvt.
Bronsealder 1700-500 fvt.	Eldre bronsealder		1700 - 1100 fvt.
	Yngre bronsealder		1100 - 500 fvt.
Jernalder 500 fvt.- 1030 evt.	Eldre jernalder	Førromersk jernalder	500 fvt. – 0
		Romertid	0 - 400 evt.
		Folkevandringstid	400 - 570 evt.
	Yngre jernalder	Merovingertid	570 - 800 evt.
		Vikingtid	800 - 1030 evt.
Historisk tid 1030 evt.-	Middelalder	Tidlig middelalder	1030 - 1130 evt.
		Høymiddelalder	1130 - 1350 evt.
		Senmiddelalder	1350 - 1536 evt.
	Nyere tid (Etterreformatorisk tid)	Tidlig nytid	1537 - 1660 evt.
		Eneveldet	1660 - 1814 evt.
		Unionstid	1814 - 1905 evt.
		1900-tall til nåtid	1905 evt. - nåtid

3.1.1 Karakteristiske trekk ved området i dag

Planområdet omfatter landområdet i Svartnesbukta og deler av Bussesundet. Svartnesbukta er skjermet fra Bussesundet av Nordre og Søndre molo. Det omkringliggende viddelandskapet er preget av lav vegetasjon og myrområder. Terrenget stiger generelt mot vest og landskapet danner en særegen skålform mot sundet. De to elvene Storelva og Krokkelva renner gjennom området. I nordre del av bukta er den naturlige strandlinjen i stor grad bevart og Storelva sitt naturlige deltaet intakt. I den sørlige delen er strandlinjen i stor grad utfylt på 1990-tallet, inkludert utløpet av Krokkelva. Området er i dag lite preget av bebyggelse.

Havneområdet har i dag noen større bygninger i form av fiskemottak (figur 3-1) og miljøstasjon, men består hovedsakelig av åpen fastmark. På vestsiden av veien, utenfor planområdet, ligger flere fritidsboliger spredt i terrenget og sør for planområdet ligger Vardø lufthavn Svartnes.

Figur 3-1: Eksisterende bebyggelse innenfor planområdet (Vardø fiskeriservice AS og Arctic Catch AS). Kilde: Google maps.

3.1.2 Steinalder og tidlig metalltid

Kysten av Finnmark ble isfri for omtrent 13 - 14 000 år siden, og de første menneskene etablerte seg her relativt kort tid etter dette. Disse var jegere og sankere som flyttet mellom ulike boplasser gjennom året for å kunne utnytte naturressurser best mulig. Det er funnet sikre spor etter mennesker langs Finnmarkskysten tilbake til eldre steinalder (9500 - 5000 fvt.). Boplasser fra eldre steinalder er ofte vanskelig å se i terrenget. De kan være synlige på vegetasjonsløse flater hvor man kan finne steinredskaper, spor etter redskapsproduksjon, ildsteder, teltringer eller hustuffer, men som regel må de påvises gjennom arkeologiske undersøkelser. I Vardø kommune er det blant annet registrert boplasser fra eldre steinalder ved Smelror og Skinnstakkvika, henholdsvis nord og sør for planområdet, samt ved Vårberget på Vardøya.

I løpet av yngre steinalder (4500 fvt. – 2000 fvt.) og tidlig metalltid (2000 fvt. – 0) skjedde det endringer i bosetting og materialbruk. I yngre steinalder ble skifer etter hvert det vanligste råstoffet for redskaper, særlig langs kysten. Større utbredelse av skiferredskaper i kyst- og fjordstrøkene enn i innlandet, kan tyde på at disse ble brukt til fangst av sel og andre marine pattedyr. Boplassene fra denne perioden mer solide enn tidligere og tar form som torvhus med nedgravd golv og tykke vegger. Disse hustuftene er i dag synlige som tydelige forsenkninger i landskapet hvor de sammenraste veggene tegner seg som en voll rundt forsenkningen. Det finnes et stort antall boplasser fra yngre steinalder i kyst- og fjordstrøkene i Finnmark. Noen av disse boplasser har et stort antall tufter. Dette har blitt tolket som en utvikling fra sesongbaserte boplasser i steinalder fram mot tilnærmet helårsboplasser rundt år 2000 fvt. Arkeologiske funn fra denne tiden er mer omfattende og mer variert enn tidligere, noe som tyder på mer langvarig bruk. Et annet nytt trekk i denne perioden er tilkomsten av keramikk.

Fra 1500 fvt. ser en tilbakegang i størrelsen på boligene og en tenker seg at bosettingsmønsteret igjen har blitt mer mobilt og altererende mellom ulike sesongboplasser. Denne tendensen holder seg gjennom første årtusen fvt. og boligene endrer seg fra å være rektangulære med nedsenket golvflate i retning av lettere teltkonstruksjoner og gammer med sirkulær golvflate. Endringene i byggeskikk har ofte blitt sett i sammenheng med et større fokus på jakt og innlandsressurser samt økt kontakt med folkegrupper som holdt

til i dagens russiske områder. Framveksten av en samisk identitet kan forstås i lys av dette og fant trolig sted i det siste årtusenet før vår tidsregning.

I Vardø kommune finner en flere større områder med hustuffer fra yngre steinalder og tidlig metalltid for eksempel i Kramvik og Store Mollvik. Lokaliteten Vardø Sandgroper er en svært kjent tidlig metalltidlokalitet i Vardø by. Delområde 1 er en lokalitet med tufter fra yngre steinalder/tidlig metalltid (se kap. 3.3.1).

3.1.3 Jernalder

Rundt år 0 avtok bruken av keramikk og steinredskaper, noe som markerer overgangen til jernalderen. De eldste runde gammetuftene som har klare likhetstrekk med samiske gammer (bealjjejoahi) i historisk tid, er datert til de første århundrene etter vår tidsregning. Disse gammene har etterlatt seg få spor i terrenget. Jernalderen (0 – 1 030 evt.) i Finnmark ble derfor tidligere omtalt som en funntom periode. Gjennom arkeologiske undersøkelser de siste årene er det imidlertid påvist en rekke boplasser med så vidt synlige gammetuffer fra jernalderen langs kysten. På disse boplassene kan en også finne smale nausttuffer og ikke minst hellegroper. Hellegropene framstår som rektangulære forsenkninger på ca. 1 x 2 meter. Utgravninger av disse har vist at mange er kledd med steinheller både i botn og langs sidene. Disse har tidligere blitt tolket som graver, men nyere undersøkelser har vist at hellegropene trolig ble brukt til utvinning av spekkolje fra marine pattedyr. Det store antallet groper tyder på at produksjonen har vært større enn til eget konsum. Kontakten utad kan ha gått i retning av den norrøne befolkningen, og spekkoljen kan ha vært ett av produktene som inngikk i samenes bytterelasjoner med denne befolkningen. Hellegropene har sin hovedutbredelse fra ytre deler av Nord-Troms og nordover langs Finnmarkskysten, og er et av de mest vanlige kulturminnene fra jernalderen i Nord-Troms og Finnmark. Boplasser med runde gammetuffer, hellegroper og nausttuffer utgjør typiske samiske boplasser fra jernalderen. I Vardø kommune er det registrert runde gammetuffer og hellegroper blant annet i Store Mollvik.

3.1.4 Middelalder og tidlig nytid

Det arkeologiske materialet i Finnmark viser gjennom hele jernalderen få tegn på fast tilstedeværelse av andre etniske grupper enn samiske. Først på 1200-tallet, i middelalderen (1 000 evt. – 1 550 evt.), finner man de første sporene som tyder på en fast norrøn bosetting i disse områdene. Dette dreide seg i første rekke om fiskevær som ble anlagt langs ytterkysten. Flere av de tidligste fiskeværerne hadde også enkle kirker og kirkegårder. Fiskeværerne var preget av stor mobilitet i befolkningen i takt med fluktuasjonene i fiskeriene. De fleste av fiskeværersbosetningene fra middelalderen framstår i dag som forhøyninger i terrenget. Disse forhøyningene består av bygningsrester og organisk materiale som fiskeavfall og lignende. I tillegg kan en finne ulike former for tufter som for eksempel spor etter hus, gammer og naust. I 1520 lå det flere skattsteder/fiskevær langs sør og østsiden av Varangerhalvøya. To lå i Vardø og Kiberg, ett på Lille Ekkerøy og ett i Vadsø. Næringsgrunnlaget for den norske befolkningen var i hovedsak kommersielt fiske kombinert med husdyrhold og utnyttelse av utmarksressurser.

Tilstedeværelsen av flere grupper i nord ga også utslag i nye byggeskikker. Mens jernalderen framstår som ensartet med hensyn til byggeskikk, finner en i middelalderen et utall av variasjoner i gamle- og torvhuskonstruksjoner. Dette kan ses i sammenheng med at nye grupper etablerte seg i landsdelen samt at det skjedde en gjensidig påvirkning mellom befolkningsgruppene. Den første kirken i Vardø ble innviet allerede i 1307 og er den første kirken i Finnmark som er omtalt i skriftlige kilder. Povl Simonsen foretok i 1958 arkeologiske utgravninger av den gamle bygrunnen og konstaterte at kulturlagene var en til fem meter tykke. Dette vitner om en kontinuerlig bosetting og tett bebyggelse på samme sted gjennom flere århundrer.

Simonsen konkluderte med at det hadde vært fast bebyggelse på øya siden 1450-årene med en bymessig bebyggelsen konsentrert rundt Slottet i Østervågen allerede fra 1530-tallet.

Vardø var det største fiskevær i Finnmark på 1500-tallet, og befolkningstallet er anslått til ca. 300 personer på denne tiden. Framveksten av Vardø by settes gjerne i sammenheng med etterspørselen etter tørrfisk i Europa. Kjøpmenn i Trondheim og Bergen ble gitt tillatelse til å drive handel i Finnmark mot å betale skatt til kongen. Selv på slutten av 1600-tallet da tørrfiskhandelen ikke lenger var så lønnsom, utgjorde tørrfisk fra Finnmark en femtedel av den samlede eksporten fra Bergen. Vardø var også viktig for å markere dansk-norsk tilstedeværelse i nordområdene. På 1570-tallet bestemte kongen at lensherren selv måtte bo på Vardøhus. Ellers i landet kunne lensherren la seg representere av en fogd, uten selv å være bosatt i lenet. Dette viser at kongemakta ønsket å styrke sine interesser og begrense innflytelsen fra Russland og andre europeiske stater i områder som det dansk-norske riket anså som sine. I løpet av 1600-tallet sank folketallet i Vardø som følge av nedgang i de europeiske markedene, dårlig organiseringen av handelssystemene, samt sviktende fiske. Lensherredømmet ble avskaffet i 1661 og Vardøhus len ble til Finnmark Amt.

3.1.4.1 Vardøhus festning

Den første festningen i Vardø ble trolig etablert i løpet av kong Håkon V Magnussons regjeringstid, mellom 1270 og 1319, for å markere norske interesser i nordøst og beskytte norske fiskeværers bosettingene mot karelsk-russiske angrep. Plasseringen av den første festningen er ikke kjent. På slutten av 1400-tallet ble Vardøhus slott bygget i Østervågen, innenfor dagens byområde. Den opprinnelige utformingen kjennes bare fra etterreformatoriske karttegninger. Man antar at slottet med tilhørende befestning hadde samme funksjon som middelalderborgen. I løpet av 1500-tallet skal det ha funnet sted flere russiske angrep på festningen. Christian IV besøkte Vardø i 1599. Vardøhus slott var da i så dårlig forfatning at kongen heller overnattet om bord i skipet sitt. Senere ble Vardøhus slott befestet med to bastioner som omsluttet lensherrens bolig, slaveri (straffeanstalt), kaserne og lagerbygninger.

Den nåværende festningen er bygget i årene 1734–38 som en åttekantet stjernefestning, for å markere kongeriket Danmark-Norges kontroll over Nord-Norge, og for å forsvare Vardø mot et eventuelt angrep østfra. I 1793 ble festningen nedlagt, men ble i 1800 tatt i bruk igjen som følge av økt russisk aggresjon langs Finnmarkskysten. Som følge av Napoleonskrigene der Danmark-Norge lå i krig med både Sverige og England, ble festningen ombygd tidlig på 1800-tallet. Til tross for roligere perioder etter Napoleonskrigene avståelsen av Norge til Sverige, ble Vardøhus ansett som viktig for å markere norsk-svensk suvereniteten i området. Festningen ble styrket og modernisert med seks 7" bombekanoner i 1854. På 1900-tallet hadde artilleriet utviklet seg dithen at festningen ikke lenger hadde noen betydning som forsvarsverk. En sterkt antimilitaristisk arbeiderbevegelse i Vardø krevde nedleggelse av festningen, og i 1933 ble den tatt ut av aktiv bruk. Den ble overført til Marinen og «stilt i reserve».

I 1939 ble det på ny etablert nøytralitetsvakt på festningen, men denne ble avløst av full mobilisering i 1940 og senere tysk overtakelse. Norsk besetning ble først overført til festningen igjen i 1947, og den var i funksjon fram til avviklingen i 1959. Flere av bygningene som hørte til festningen, ble revet i løpet av 1960-tallet. Delområde 4 omfatter Vardøhus festning (se kap. 3.3.4)

3.1.4.2 Hekseprosessene

Størstedelen av hekseprosessene i Norge foregikk på 1600-tallet. Sett i forhold til folketallet ble Finnmark hardt rammet av dette. I Nordland, Troms og Finnmark ble 177 personer dømt, hvorav 126 fikk dødsstraff. Bare i Finnmark ble 138 personer angitt og dømt, hvorav 92 til døden (NIKU, 2010). Halvparten av henrettelsene i Finnmark fant sted i perioden 1653-1654. Mange av de dømte oppga Kiberg som hjemsted og fjellet Domen, hvor det ifølge anklagene ble holdt hekseabbat, er ofte nevnt i rettsprotokollene. Vardøhus festning hadde et eget fangehull for hekser og trollmenn, og dødsstraffen var vanligvis å brennes

på bål. Brenningen i Vardø by fant sted på Steilneset, sør for festningen. Den siste hekseprosessen i Finnmark fant sted i 1692. Et minneste på Steilneset for ofrene etter hekseprosessene av kunstneren Louise Bourgeois og arkitekten Peter Zumthor ble åpnet i 2011.

3.1.4.3 Pomorhandelen

Handel mellom russere og folk i Nord-Norge har hatt stor betydning for Øst-Finnmark generelt og Vardø spesielt. Pomorene var et russisk folkeslag fra områdene rundt Kvitsjøen som seilte til fjordbygdene i Nord-Norge for å bytte til seg fisk mot andre varer. I Norge kalles derfor denne handelen for pomorhandel eller russehandel. I følge historiker Einar Niemi begynte pomorhandelen allerede på 1500-tallet. Vardø var sterkt involvert i denne handelen og bedre kontroll over pomorhandelen var en viktig grunn til at Vardø fikk kjøpstadsprivilegier i 1789. Handelen ble regulert til fire uker om sommeren fra 15. juli til 15. august. På sommeren var det lett for at fisken ble markspist. Norske oppkjøpere holdt seg unna og russernes etterspørsel etter rå fisk, og etter hvert saltfisk, var derfor kjærkommen. Utover 1800-tallet skjedde en oppgang i fiskeriene. Vardø ble et handelssentrum for tilreisende fiskere, og byen regnes som pomorhovedstaden i Norge. I 1888 hadde russiske fartøy med seg langt mere korn, smør, tauverk til Vardø enn til de andre byene til sammen. Oppgangstidene som pomorhandelen førte med seg ga også befolkningsvekst og rundt 1900 var Vardø ble den største byen i Finnmark. Kontakten resulterte også i handelsspråket russenorsk. Pomorhandelen ble opphevet i 1917 som følge av den russiske revolusjon.

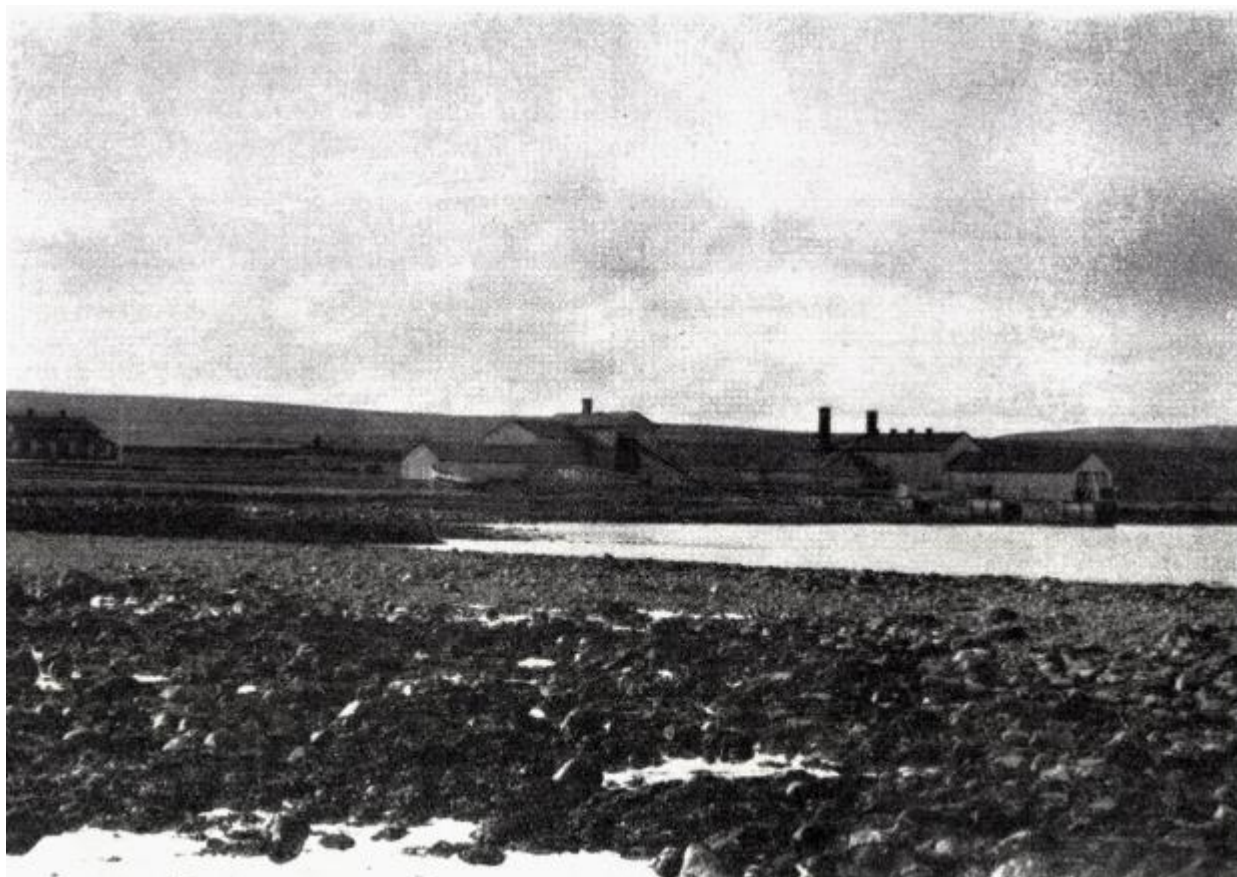
3.2 **Nyere tid**

3.2.1.1 Hvalfangsttida

Den moderne hvalfangsten startet med pioneren Svend Foyn som gjennomførte sitt første tokt i Varangerfjorden i 1864. Utviklingen av dampdrevne fangstskuter og oppfinnelsen av granatharpunen gjorde det mulig å jakte finnhval i industriell skala. Foyn etablerte en fangststasjon i Vadsø med kokeri, guanofabrikk og oljeraffineri og utviklet prosessen med landbasert flensing, utkoking og foredling av hvalen. Fra 1873 og 10 år fram i tid hadde Svend Foyn patent på teknologien og enerett på hvalfangst i Finnmark, men allerede før monoopolet utløp, etablerte flere andre selskaper seg i området. I 1883 deltok 19 ulike selskaper i hvalfangsten langs Finnmarkskysten. Bussesundet var et sentrum for aktiviteten med hele fem landstasjoner, to guanofabrikker på hver side av sundet, samt en stasjon på Sletta i Kiberg. På Svartnes fantes to landstasjoner, henholdsvis Christiania Hvalfangerselskab (Christianiaselskapet) sin stasjon på Ytre Svartnes og Laurvig Interessentskab for Hvalfangst (Larvikselskapet) sin stasjon på Indre Svartnes (se delområde 2, kap. 3.3.2). Stasjonene på Svartnes var i drift fram til 1899-1900, da Larvikselskapet flyttet til Bøle og Christianiaselskapet ble oppløst. I 1904 ble hvalfangsten i Nord-Norge forbudt ved lov, og industrien flyttet seg til andre områder.

I 1890-årene var det flere enn 30 hvalfangststasjoner i Nord-Norge. Mange av disse er undersøkt gjennom Troms og Finnmark fylkeskommunes pågående hvalfangstprosjekt. Alle stasjonene fra denne tiden har en del fellestrekk som synes helt nødvendige for produksjonen. I strandsonen var det ryddet et hvalopptrekk (opphalingsslipp) der hvalene ble trukket opp på høyvann med vinsj. Ved lavvann ble hvalen flenset i fjæra eller på egne plattformer av tre. Deretter ble hvalen fraktet avflenset eller oppkappet av digre hakkekniver i slaktehus på pæler med vogngrop under, hvor spekk, kjøtt og bein kunne lempes ned i jernbanevogner som fraktet det til videre prosessering. Prosessering av spekk, kjøtt og bein foregikk i dampkokeri med en rekke store kjeler drevet av en dampmaskin og tilknyttet vannforsyning. For å frakte råmaterialet opp til andre etasje av kokeriet brukte man en opphivningsbru med traller drevet av en dampmekanisert elevator. Kokeriene brukte indirekte varme under trykk med forskjellige koketider for råmaterialene, men ikke alle hadde beinkokeri og solgte dette isteden sammen med restene etter kjøttkokingen til eksterne

guanofabrikker. Graksen som ble liggende igjen etter den lyse hvaloljen og limet var tappet av ble de fleste steder oppvarmet på nytt i graksekokeri hvor kjelene ble oppvarmet med høyere, direkte varme i ovner og produserte den mindre verdifulle bruntranen. Den sekundære graksen etter denne prosessen kunne bli brukt som brensel til graksekokingen om den ble blandet med kull.

Figur 3-2: Fotografi av Christianiaselskapets stasjon på Ytre Svartnes (hentet fra Johnsen, 1959).

3.2.1.2 Andre verdenskrig

Vardø lå svært utsatt til i trefninger mellom Tyskland og Sovjet, og byen ble i alt utsatt for 80 flyangrep i løpet av krigsårene. Området rundt Vardø ble svært viktig for den tyske okkupasjonsmaktens forsvar av Varangerhalvøya. Det ble etablert tre tyske kystbatteri på Vardøya, to på Skagen og ett på Vårberget. Ved sistnevnte fantes også en optisk avstandsmåler og radar. Store deler av fjellpartiet bærer fremdeles preg av aktiviteten under krigen. I tillegg ble Kiberg fort anlagt på Kibergneset på fastlandet sør for byen. Bygda Kiberg ble tilholdssted for et stort antall soldater. I tillegg til innkvartering i private hus ble det bygd en brakkeleir for å huse soldatene.

På Svartnes bygde tyskerne ny jagerflyplass i 1943. I området vest for rullebanen finnes fortsatt spor etter luftvernstillinger, enkeltmannsstillinger, løpegraver, og veiforbindelser. Det ble også anlagt en leir for sovjetiske krigsfanger på Svartnes.

Svartnes-området var prega av stor tysk aktivitet under krigen. Den tyske jagerflyplassen som i dag er Vardø lufthavn Svartnes, ble bygd i 1943. I tillegg til flyplassen var det i området rundt etablert blant annet omfattende luftvernstillinger, garasjer og lagerbygg, nærforsvarsstillinger, løpegraver og veiforbindelser. Innenfor planområdet er det registrert spor etter luftvernstillinger, nærforsvarsstillinger, veger og enkelte bygninger som kan knyttes til krigen. Disse knytter seg i dag hovedsakelig til samme område som tuftfeltet fra tidlig metalltid omtalt ovenfor. I alt er det så langt påvist over 1300 strukturer knyttet til tysk aktivitet under krigen i det større Svartnes-området. En del av områdene er planert ut i forbindelse med flyplassutvidelse, fylkesveg 8100, E75 og andre utbygginger. Delområde 3 består av krigsminner innenfor utredningsområdet (se kap. 3.3.3).

Finnmark Fylkesbibliotek

Figur 3-3: Flyfoto tatt i februar 1945. Svartnes flyplass midt i bildet og Svartnesbukta til venstre (Kilde: Finnmark fylkesbibliotek).

Figur 3-4: Krigsminner i og rundt planområdet (Troms og Finnmark fylkeskommune, 2023).

3.2.1.3 Etterkrigstida

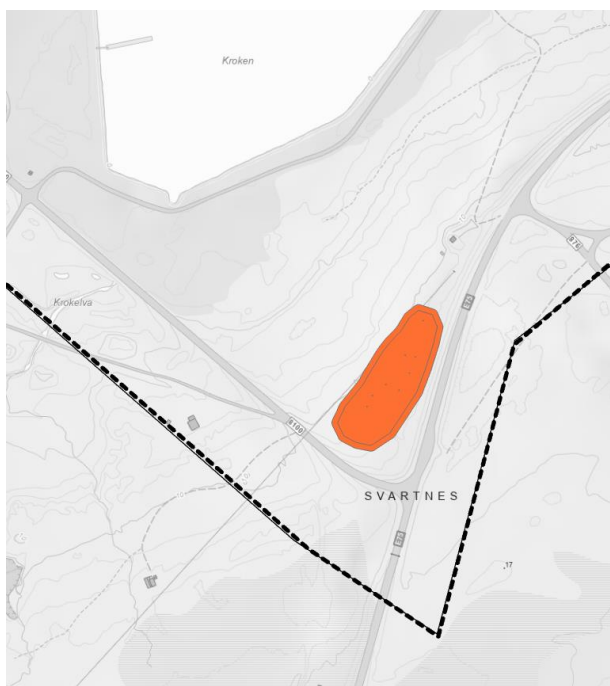
Omtrent en tredjedel av bebyggelsen i Vardø by unnslopp bombingene under krigen. Byen ble dessuten ikke brent under den tyske tilbaketrekningen (Vardø kommune, 2020). Gjennom hele etterkrigstida ble det vurdert å gjenreise byen på fastlandet. Det forelå allerede i 1945 en plan fra Brente Steders Regulering om molo over Bussesundet med etablering av ny havn og videre byutvikling på Smelror. Etter innspill fra havnedirektøren ble Svartnesbukta utpekt som lokasjon for ny havn. Dette ble vedtatt Stortinget i 1959, i tillegg til prinsippvedtak om fastlandsforbindelse for Vardøya. Med dette som utgangspunkt forelå planer om bymessig utvikling på Svartnes (Dancke, 1986). Diskusjonen om flytting av Vardø by til fastlandet fikk sitt foreløpige punktum da tunnelforbindelsen under Bussesundet ble åpnet for trafikk 22. desember 1982. Fram til tunnelen ble bygd var det fergekai for sambandet Svartnes-Vardø i Svartnesbukta.

3.3 Vurdering av delområder

3.3.1 Delområde 1 – Bosetningsområde Svartnes

Beskrivelse

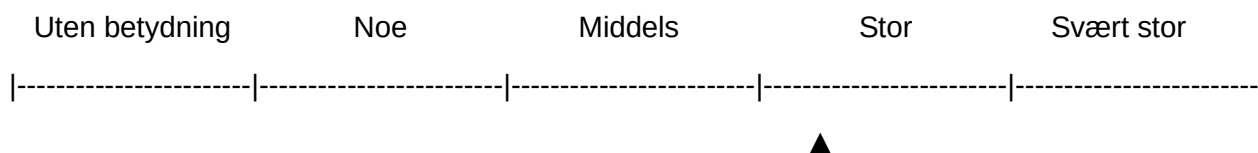
Delområdet ligger rett nordvest for krysset mellom fv. 8100 og E75. Det inneholder 11 tufter datert til yngre steinalder eller tidlig metalltid, hvorav 3 tufter ble avdekket i 2023 (Askeladden ID 137481). Tuftene er runde eller tilnærmet runde, og måler mellom 5x5 og 6x7 meter i utstrekning. Området bærer preg av stor aktivitet under andre verdenskrig. Det er påvist flere nærforsvarsstillinger for den tyske flyplassen i området, og en tidligere vegtrase ligger delvis innenfor lokaliteten.

Figur 3-5: Til venstre: Delområde 1 vist med oransje farge. Utstrekningen tilsvarer fredet kulturminne med sikringssone. Til høyre: detaljbilde av lokaliteten. De synlige strukturer i bakken er krigsminner, mens tuftene ligger mellom disse og er markert med røde sirkler i figur (skjermdump fra Askeladden, 10.01.24).

Vurdering

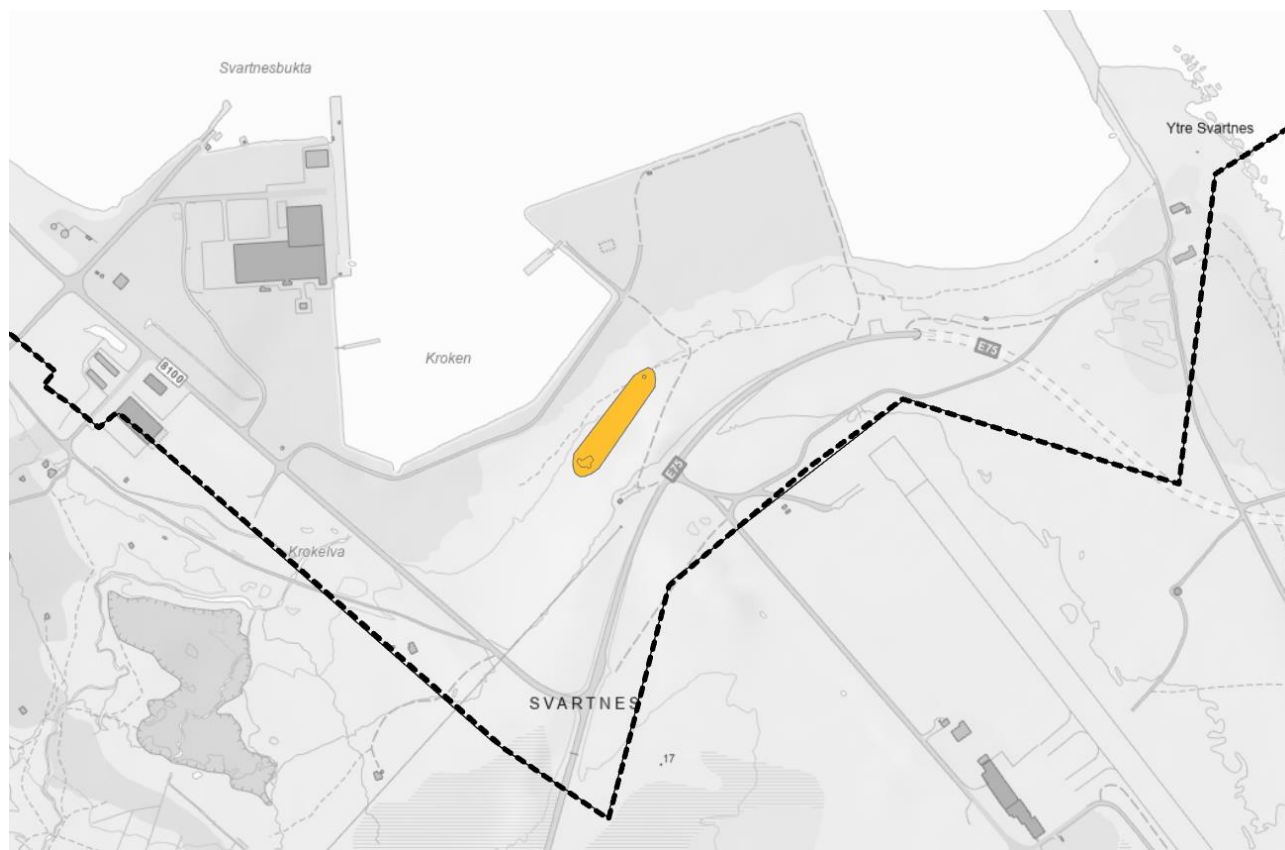
Delområdet inneholder tufter som er typisk for tidlig metalltid og gjenspeiler en av tidsperiodene i den sammenhengende bosetting langs Finnmarkskysten siden steinalderen. Området er påvirket av aktivitet under andre verdenskrig, hvilket reduserer sammenhengen i området, men tuftene i seg selv er i stor grad intakte og lite forstyrret. Lokaliteten er automatisk fredet. Delområdet vurderes til **stor verdi**.

3.3.2 Delområde 2 – Hvalfangststasjon

Beskrivelse

Delområdet består av to hustufter mellom E75 og havnebassenget i Kroken, omtrent 80 meter fra sjøen, som ligger ca. 100 meter fra hverandre. Bygningene antas å ha tilhørt Laurvig Interessentskab for Hvalfangst, som drev virksomhet her i perioden 1883-1899. På Svartnes fantes to landstasjoner, henholdsvis Christiania Hvalfangerselskab sin stasjon på Ytre Svartnes og Laurvig Interessentskab for Hvalfangst sin stasjon på Indre Svartnes. Begge stasjonene bestod av en rekke bygninger, i tillegg til at strandsonen ble benyttet som en del av anlegget. Fra auksjonen etter Christiania Hvalfangerselskab nevnes guanofabrikk, spekkokeri, våningshus, pakkbod, lasteprammer og andre tilknyttede bygninger og anlegg (Morgenbladet 2. desember 1900). Tuftene innenfor delområdet er de eneste godt bevarte sporene etter disse to stasjonene.

Figur 3-6: Delområde 2 vist med lys oransje farge.

Tuften lengst mot øst (Askeladden ID 303339) er trolig rester av et krutthus. Tuftas form i dag er som en lav haug, men det ser ut til å stikke opp rester av tørrmurte vegger av naturlig blokkstein fra torva stedvis langs inner- og ytterveggen. Ytermurens bredde ble målt til å være ca. 85 cm og så tettbygd ut. Bredden på er ca. 140 cm. Lengden fra utgang til bakerste vegg anslås til ca. 220-250 cm ut fra formen.

Figur 3-7: Tuft tolket som krutthuset til hvalfangststasjonen, fotografert under fylkeskommunens befarings 19.09.23 (Troms og Finnmark fylkeskommune, 2023).

Den vestlige tuften (Askeladden ID 303966) antas å være rester av en forvalter- eller arbeiderbolig for hvalfangststasjonen. Den består av hustufter med tørrmurte grunnmurer og rester etter skorstein i midten av bygget. Formen i det sørvestre hjørnet er noe vag, ellers rektangulær med anheng i nordvest og sør-sørøst. Muren er 50-60 centimeter tykk og bevart opp til ca. 50-60 centimeter høyde i nordvest. Ellers dekket av ildtuer og torv over store deler. Hoveddelen måler ca. 16 x 8 meter, med anheng på ca. 6 x 4,5 meter i nordvest og anheng mot sør-sørøst ca. 4 x 4 meter.

Figur 3-8: Hval klar til flensing ved Laurvig Interessentskabs stasjon på Svartnes. Bygningen som skimtes øverst i venstre bildekant kan være forvalter- eller arbeiderboligen på tuften avdekket under fylkeskommunens befarig (Foto: Vestfoldmuseene).

Vurdering

Kulturminnene formidler en del av Vardøs historie fra en tid hvor mange fysiske spor har forsvunnet. Delområdet inneholder de eneste godt synlige restene etter hvalfangstvirksomheten i Svartnesbukta, noe som gjør at de er viktige å bevare. Tuftene har vært del av et større anlegg der mye er fjernet av senere utbygginger. Som følge av utfylling i havna er strandlinjen nedenfor tuftene vesentlig endret og den opprinnelige konteksten er borte. Dette reduserer den historiske lesbarheten og opplevelsesverdien ved delområdet. Samlet sett vurderes delområdet til **middels verdi**.

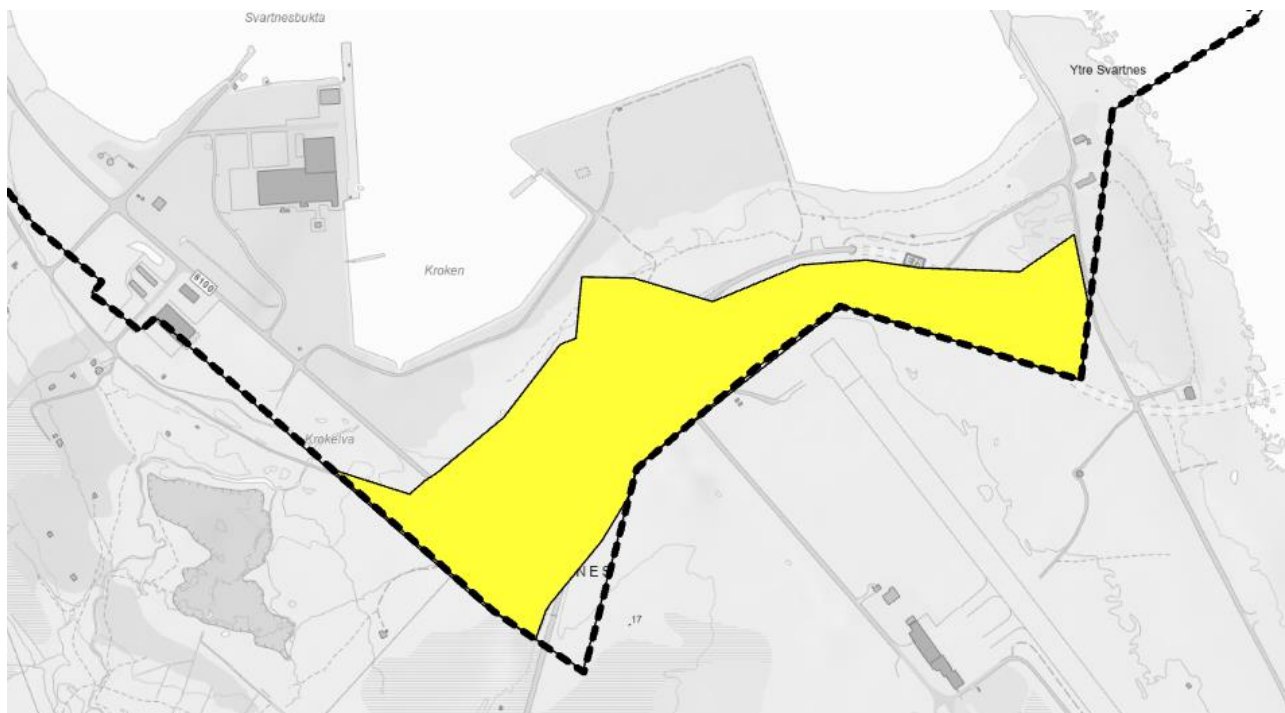

3.3.3 Delområde 3 - Krigsminner andre verdenskrig

Det er over et større område registrert en rekke spor etter ulike forsvarstillinger og andre strukturer fra andre verdenskrig. Krigsminnene er synlige i terrenget, men ikke kartfestet. Stillingene var satt opp for å forsvare den tyske flyplassen på Svartnes og inngikk i et større nettverk av forsvarsverk langs kysten. Figur 3-9 viser flyfoto fra 1970 der spor etter stillinger og bygninger fra krigen er godt synlige i terrenget som runde og firkantede strukturer. I senere tid har mange av sporene blitt utradert som følge av planeringer og utbygging. Delområdet er avgrenset utstrekningen av registrerte krigsminner som kan være bevart innenfor utredningsområdet.

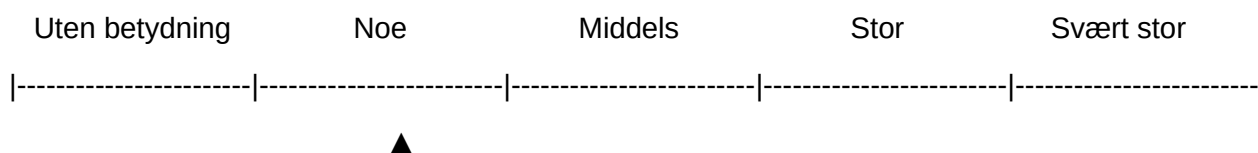
Figur 3-9: Utsnitt av flyfoto fra 1970 som viser området mellom Svartnesbukta og flyplassen (kilde: norgebilder.no).

Figur 3-10: Delområde 3 vist med gul farge. Avgrensningen er basert på utsnitt av kart fra Troms og Finnmark fylkeskommune.

Vurdering

Krigsminnene er mange og spredt over et stort område. Delområdet er i stor grad påvirket av senere vegutbygginger og framstår som fragmentert. Strukturene innenfor planområdet vurderes å ha liten betydning som enkeltminner. Det finnes dessuten mer helhetlige og bedre bevarte anlegg i nærheten, blant annet på Kibergneset og Hamningberg. Delområdet vurderes til **noe verdi**.

3.3.4 Delområde 4 - Vardøhus festning

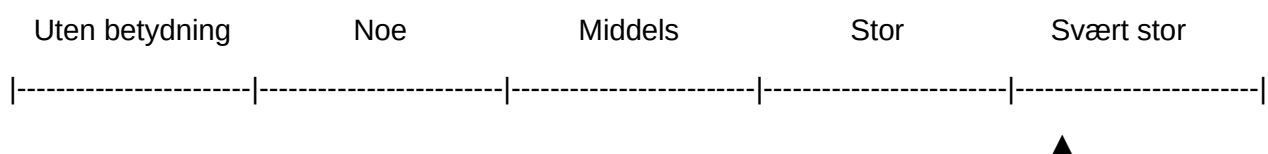
Vardøhus festning ligger på andre siden av Bussesundet, ca. 2,5 kilometer øst for planområdet. Den nåværende festningen er bygget i årene 1734–38 som en åttekantet stjernefestning, men har røtter tilbake til middelalderen. Hele anlegget med bygninger, porter, festningsmurer, voller, plasser, veier og grøntanlegg er fredet. Bebyggelsen innenfor i stjerneskanen bestod opprinnelig av kommandantbolig, corps de garde, proviant- og materialhus, brygger- og bakerhus, brakke for garnisonen, krutthus og brønn. Av disse er kun krutthuset i opprinnelig stand. Hoveddelen av endringene fant sted under napoleonskrigene 1807–14. Innenfor festningsområdet finnes også fem bygninger fra perioden 1811-1906 med ulike funksjoner knyttet til festningens drift.

Figur 3-11: Vardøhus festning, perspektiv mot øst. Nordre molo utenfor Svartnesbukta øverst til venstre i bildet (foto: Forsvarsbygg).

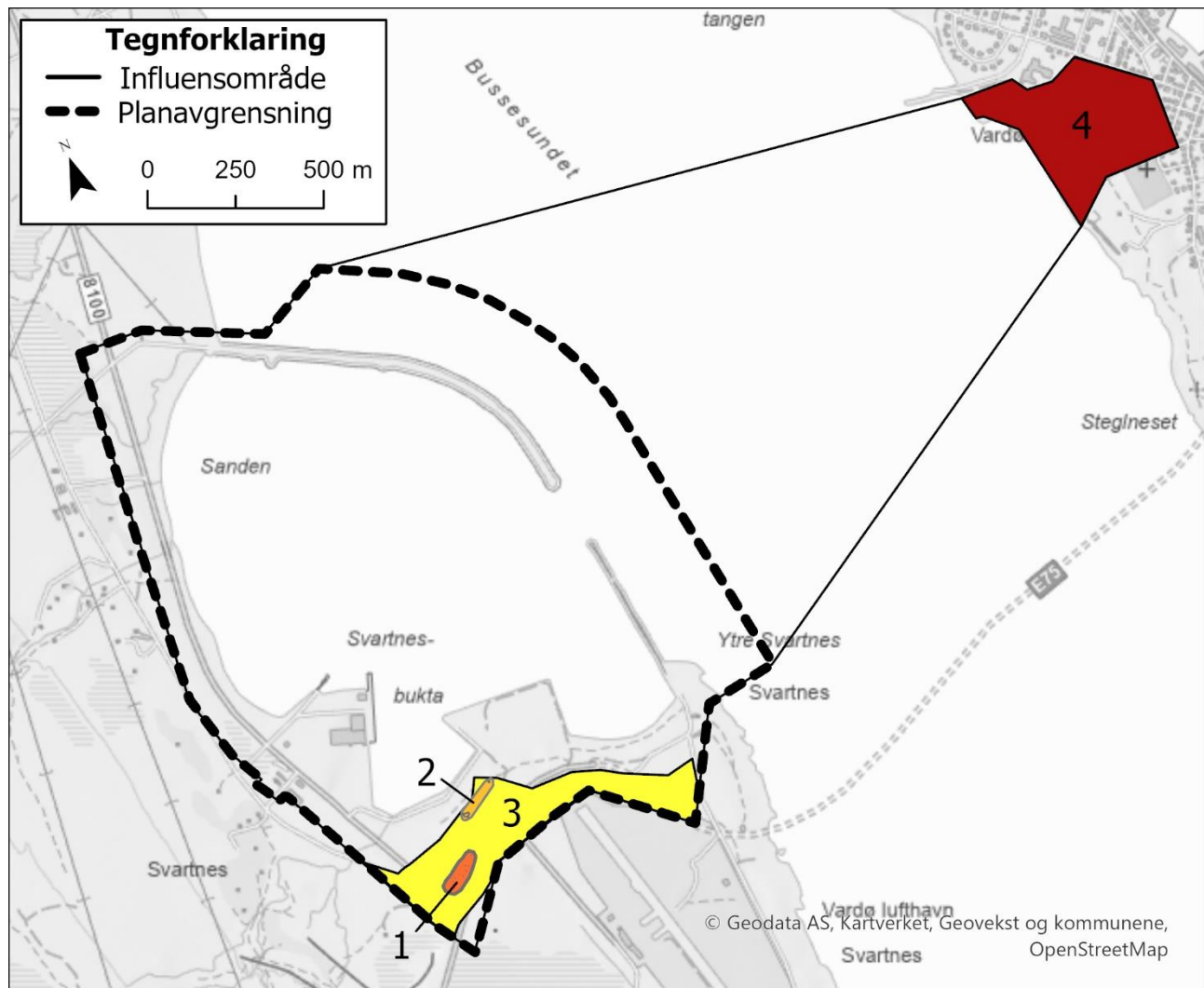
Vurdering

Festningen symboliserer Vardøs viktige strategisk betydning som rikets ytterpunkt mot øst. Selve festningen ble fredet av Riksantikvaren ved forskrift som anlegg i statlig eie, i 2007. I 2015 ble også området rundt festningen fredet. Festningsområdet rundt regnes som et kulturmiljø av nasjonal betydning, og er ett av 14 anlegg definert som Nasjonale festningsverk med viktig og vesentlig historisk og rikspolitisk betydning. Delområdet vurderes til **svært stor verdi**.

3.3.5 Oppsummering av verdi for delområder

Lokaliseringen av delområdene er vist i figur 3-12. I tabellen under oppsummeres verdivurderingen for delområdene.

Figur 3-12: Kart med sammenstilling av delområder.

Tabell 3-2: Oppsummering av verdi for delområder.

Delområde	Verdi
Delområde 1 – Bosetningsområde	Stor
Delområde 2 – Hvalfangststasjon	Middels
Delområde 3 – Krigsminner	Noe
Delområde 4 – Vardøhus festning	Svært stor

4 Vurdering av påvirkning og konsekvens

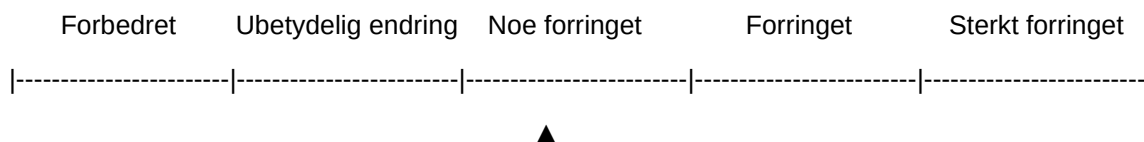
Påvirkning og konsekvens for utbyggingsalternativ 1 og 2 vurderes mot nullalternativet som er dagens situasjon. Planlagt utbygging vil innebære nye områder utfyllt i sjø, større fiskerihavn med tilhørende næring/industri- utbygging på land og tilhørende internvegnett som vil være i tråd med gjeldende områderegulering når det gjelder arealbeslag. Forskjellen mellom utbyggingsalternativ 1 og 2 gjelder hovedsakelig plassering av fylling i sjø nord i planområdet.

4.1 Vurdering av påvirkning og konsekvens for alternativ 1

4.1.1 Delområde 1 – Bosetningsområde Svartnes

Tiltaket medfører ikke direkte konflikt med kulturminnet, da delområdet ligger utenfor området som reguleres til bebyggelse. Formålsgrensen for regulert areal er ca. 35 meter fra kulturminnets sikringsone, noe som endrer den visuelle sammenhengen mellom kulturminnet og landskapet.

Påvirkningen på delområdet vurderes til **noe forringet**.

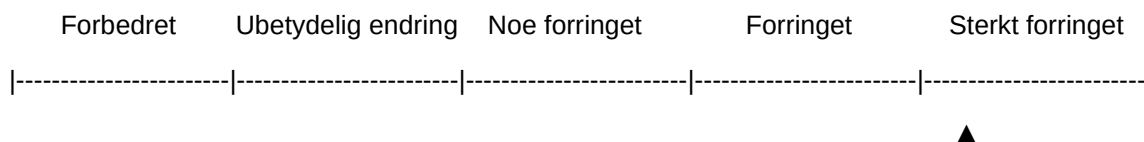

Konsekvens: **Stor verdi** sammenholdt med **noe forringet** gir konsekvensgrad **Noe konsekvens (-)**.

4.1.2 Delområde 2 – Hvalfangststasjon

Delområdet ligger innenfor arealet regulert til utbygging sør i havneområdet. Dette vil medføre at hele eller størstedelen av kulturmiljøet blir ødelagt som følge av direkte inngrep/arealbeslag.

Påvirkningen på delområdet vurderes til **sterkt forringet**.

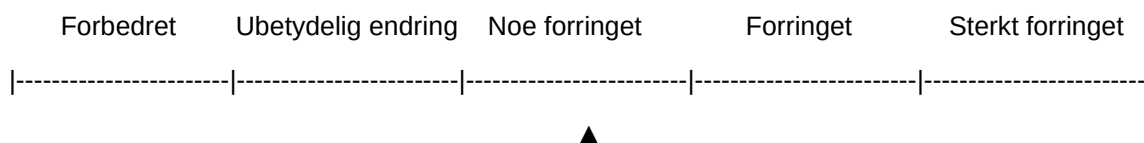

Konsekvens: **Middels verdi** sammenholdt med **sterkt forringet** gir konsekvensgrad **middels konsekvens (-)**.

4.1.3 Delområde 3 – Krigsminner andre verdenskrig

Noen av strukturene innenfor delområdet vil komme i direkte konflikt med regulert utbygging sør i havneområdet, og vil trolig bli ødelagt som følge av dette.

Påvirkning på delområdet vurderes til **noe forringet**.

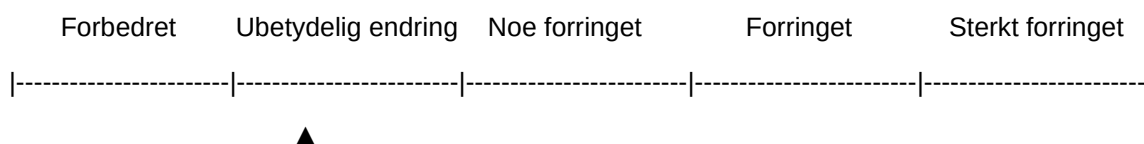

Konsekvens: **Noe verdi** sammenholdt med **noe forringet** gir konsekvensgrad **noe konsekvens (-)**.

4.1.4 Delområde 4 – Vardøhus festning

Tiltaket vil bli synlig fra delområdet, men vil ikke endre utsynet i særlig grad. Det nærmeste området som reguleres for utbygging ligger ca. 2,5 kilometer unna delområdet og det planlagte tiltaket vurderes ikke som spesielt skjemmende. Den planlagte bebyggelsen vil ikke overstige 10 meter. Dette er på linje med dagens byggehøyder.

Påvirkning på delområdet vurderes til **ubetydelig endring**.

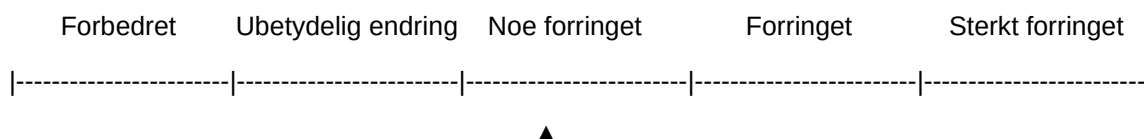
Konsekvens: **Svært høy verdi** sammenholdt med **ubetydelig endring** gir konsekvensgrad **ubetydelig endring (0)**.

4.2 Vurdering av påvirkning og konsekvens for alternativ 2

4.2.1 Delområde 1 – Bosetningsområde Svartnes

Som i alternativ 1 vil tiltaket ikke medføre direkte konflikt med kulturminnet, da delområdet ligger utenfor området som reguleres til bebyggelse. Formålsgrensen for regulert areal er ca. 35 meter fra kulturminnets sikringssone, noe som endrer den visuelle sammenhengen mellom kulturminnet og landskapet.

Påvirkningen på delområdet vurderes til **noe forringet**.

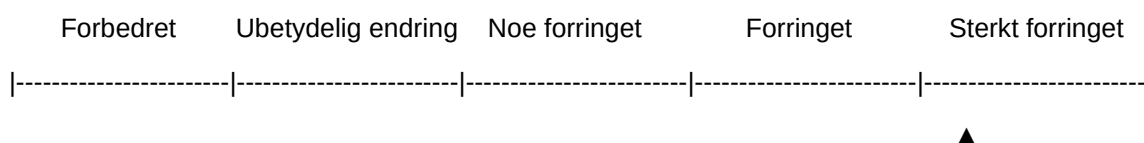

Konsekvens: **Stor verdi** sammenholdt med **noe forringet** gir konsekvensgrad **Noe konsekvens (-)**.

4.2.2 Delområde 2 – Hvalfangststasjon

Som i alternativ 1 ligger delområdet innenfor arealet regulert til utbygging sør i havneområdet. Dette vil medføre at hele eller størstedelen av kulturmiljøet blir ødelagt som følge av direkte inngrep/arealbeslag.

Påvirkningen på delområdet vurderes til **sterkt forringet**.

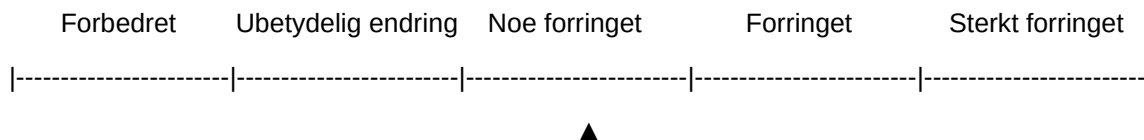

Konsekvens: **Middels verdi** sammenholdt med **sterkt forringet** gir konsekvensgrad **middels konsekvens (-)**.

4.2.3 Delområde 3 – Krigsminner andre verdenskrig

Som i alternativ 1 vil noen av strukturene innenfor delområdet komme i direkte konflikt med regulert utbygging sør i havneområdet, og vil trolig bli ødelagt som følge av dette.

Påvirkning på delområdet vurderes til **noe forringet**.

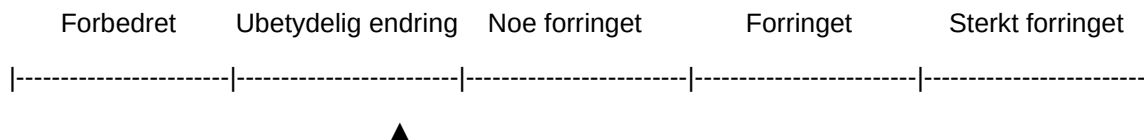

Konsekvens: **Noe verdi** sammenholdt med **noe forringet** gir konsekvensgrad **noe konsekvens (-)**.

4.2.4 Delområde 4 – Vardøhus festning

Tiltaket vil bli synlig fra delområdet, men vil ikke endre utsynet i særlig grad. Det nærmeste området som reguleres for utbygging ligger ca. 2 kilometer unna delområdet og det planlagte tiltaket vurderes ikke som spesielt skjemmende. Den planlagte bebyggelsen vil ikke overstige 10 meter. Dette er på linje med dagens byggehøyder.

Påvirkning på delområdet vurderes til **ubetydelig endring**.

Konsekvens: **Svært høy verdi** sammenholdt med **ubetydelig endring** gir konsekvensgrad **ubetydelig endring (0)**.

4.3 Oppsummering av påvirkning og konsekvens for utbyggingsalternativ

I tabellen nedenfor oppsummeres verdi, påvirkning og konsekvens for hvert delområde ved utbyggingsalternativ 1 og 2, samt nullalternativet. Det er generelt liten forskjell mellom de to utbyggingsalternativene. Alternativ 2 legger opp til fylling i sjø og bebyggelse ca. 500 meter nærmere Vardøhus festning. Dette gjør at alternativ 2 kommer marginalt dårligere ut enn alternativ 1 med tanke på visuell fjernvirkning.

Tabell 4-1 Oppsummering av verdi, påvirkning og konsekvens for fagtema kulturmiljø.

Delområde	Verdi	Alternativ 0	Alternativ 1	Alternativ 2
Delområde 1 – bosetningsområde	Stor	0	-	-
Delområde 2 – hvalfangststasjon	Middels	0	--	--
Delområde 3 – krigsminner	Noe	0	-	-
Delområde 4 – Vardøhus festning	Svært stor	0	0	0
Avveining	Begrunne høy/lav vektlegging av enkelte delområder		Delområde 1 har stor verdi, inneholder automatisk fredete kulturminner og ligger innenfor planområdet. Påvirkning på delområdet vektet høyt når det gjelder alternativets samlede virkninger og konsekvens.	Delområde 1 har stor verdi, inneholder automatisk fredete kulturminner og ligger innenfor planområdet. Påvirkning på delområdet vektet høyt når det gjelder alternativets samlede virkninger og konsekvens.
Samlet konsekvens	Samlede virkninger	Ubetydelig konsekvens	Noe negativ konsekvens	Noe negativ konsekvens
Begrunnelse for konsekvensgrad		Dagens situasjon. Ingen endring for området.	Middels negativ konsekvens for delområde 2 åpner for dette som samlet konsekvens. Alternativet vurderes likevel til noe negativ konsekvens på grunn av tidligere inngrep som har redusert den historiske konteksten, og særlig forholdet til sjøområdet.	Middels negativ konsekvens for delområde 2 åpner for dette som samlet konsekvens. Alternativet vurderes likevel til noe negativ konsekvens på grunn av tidligere inngrep som har redusert den historiske konteksten, og særlig forholdet til sjøområdet.
Rangering			1	2
Begrunnelse for rangering			Noe bedre på visuell fjernvirkning fra delområde 4	Noe dårligere på visuell fjernvirkning fra delområde 4

4.4 Indirekte virkninger

Virkninger som ikke følger direkte av tiltaket eller planen, er definert som indirekte virkninger. I henhold til M-1941 gis det her en kort beskrivelse av mulige indirekte virkninger. De indirekte virkningene er ikke inkludert i vurderingen av konsekvenser.

Etablering av nye næringsområder kan på sikt føre til behov for utvidelse av næringsarealene og ønske om utvidelse av tilkomstveger. For Svartnes havn kan det bli aktuelt å utvide næringsområdet på vestsiden av fylkesveien. Ut fra kjent kunnskap vil dette ikke få nevneverdige konsekvenser for kulturminneverdiene.

4.5 Vurdering av usikkerhet og potensial for nye funn

Seksjon for kulturarv i Troms og Finnmark fylkeskommune har gjennomført to befaringer i området, først i forbindelse med områderegulering og deretter i forbindelse med forslag om detaljregulering. Videre er de aktuelle utbyggingsområdene hovedsakelig enten nye utfyllingsområder i sjø eller områder med tidligere fyllinger. Potensialet for funn av nye kulturminner vurderes derfor som lite. Det kan likevel ikke utelukkes at nye kulturminner vil bli avdekket i forbindelse med utbygging, graving, mv.

For registrerte krigsminner fra andre verdenskrig er det knyttet noe usikkerhet til om enkelte strukturer kan ha vært etablert allerede før krigen. Dette vurderes å ha liten betydning for verdisettingen av delområdet som helhet.

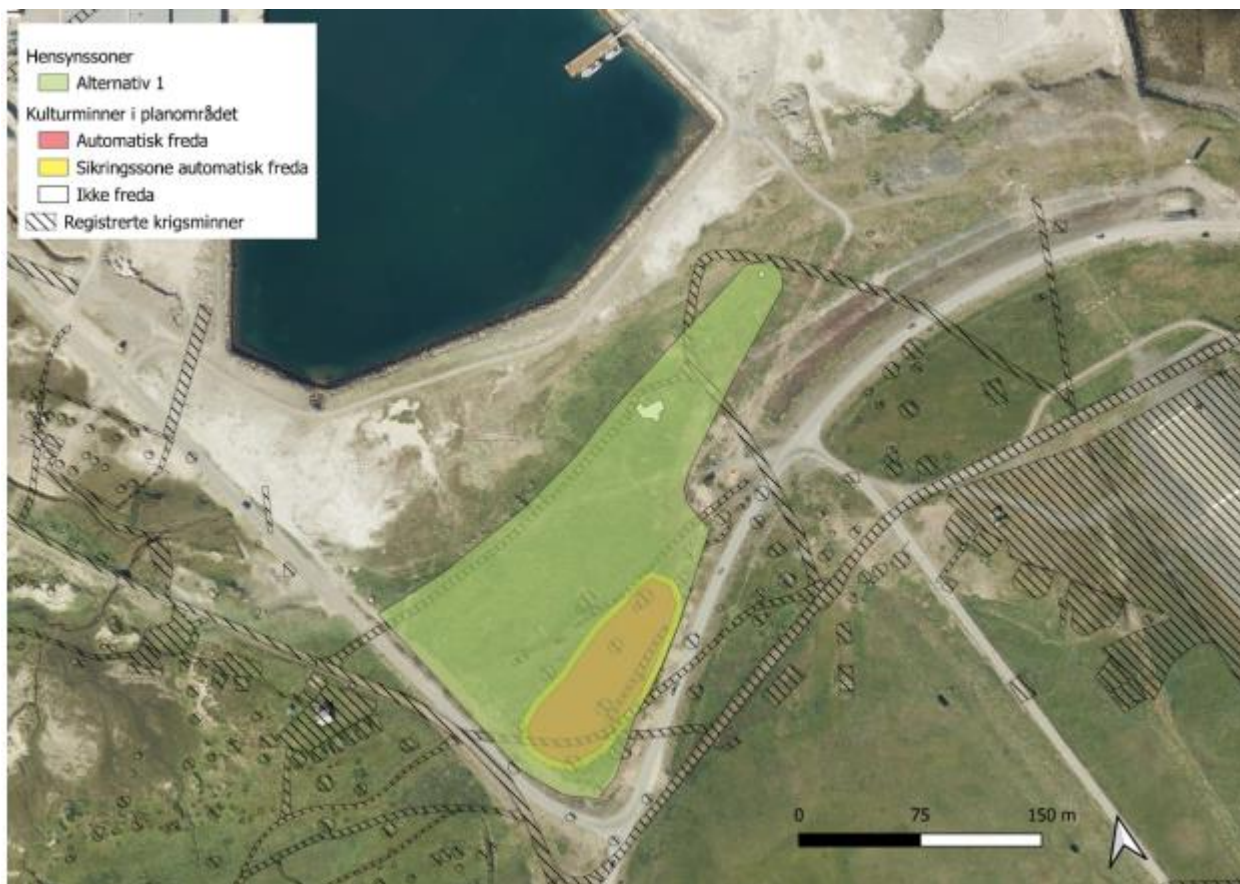
5 Skadereduserende tiltak

5.1 Anleggsperioden

Dersom tiltaket i anleggsfasen medfører permanent skade for kulturmiljø, som fjerning av automatisk fredede kulturminner, eller fjerning av verneverdige bygninger, inngår dette i vurderingen av konsekvenser i det endelige tiltaket.

Tiltaket innebærer at områder som inneholder krigsminner (delområde 3) og rester etter hvalfangststasjon (delområde 2) reguleres til utbygging. Dette vil medføre at kulturminnene må fjernes. Kulturminnene er ikke formelt vernet, men har likevel kulturhistorisk verdi og er av forvaltningsmessig interesse.

For å bevare disse kulturminnene foreslås en hensynssone som vist i figur 5-1, i tråd med anbefaling fra Troms og Finnmark fylkeskommune. Innenfor hensynssonen tillates ikke bebyggelse. Dersom det ikke er mulig å bevare kulturminnene bør disse dokumenteres med foto og oppmåling før utbygging.

Figur 5-1: Foreslått hensynssone for bevaring av kulturminner (hentet fra uttalelse Troms og Finnmark fylkeskommune).

Dersom det skal utføres anleggsarbeid eller føres anleggsveier nær kulturminner bør lokalitetens yttergrense sikres med gjerde eller tilsvarende. Dette gjelder særlig for det automatisk fredete bosetningsområdet i delområde 1 (Askeladden ID 137481). Etter endt anleggsperiode kan sikringen fjernes.

Den generelle aktsomhets- og meldeplikten som følge av kulturminneloven bør inkluderes i planbestemmelsene med følgende formulering:

Skulle det under arbeidet i marka komme fram gjenstander eller andre spor som indikerer eldre tids aktivitet i området, må arbeidet stanses omgående og melding sendes Finnmark fylkeskommune og Sametinget, jf. Lov av 9. juni 1978 nr. 50 om kulturminner (kulturminneloven) § 8 andre ledd. Denne meldeplikten må formidles videre til de som skal utføre arbeidet.

5.2 Driftsperioden

Ved ferdig utbygging vurderes det at tiltaket medfører liten konflikt med kulturminner.

6 Oppsummering

Området mellom E75, fylkesvei 8100 og sjøen i den sørlige delen av planområdet er et verdifullt kulturmiljø med spor etter tre tidsperioder med stor betydning for Vardø og omegn. Et bosetningsområde fra yngre metalltid, rester etter en hvalfangststasjon fra siste halvdel av 1800-tallet og krigsminner fra andre verdenskrig er samlet på et relativt lite areal, noe som gir tidsdybde og formidler områdets lange historie. Strukturene er i stor grad synlige i terrenget og lesbare, men den historiske konteksten og særlig kontakten med sjøen er forringet av fyllinger i havneområdet og andre utbygginger.

Det planlagte tiltaket kommer i direkte konflikt med nyere tids kulturminner uten formelt vern da disse ligger i områder regulert til utbygging. I tillegg gir utbyggingen visuelle nærvirkninger for automatisk fredete kulturminner. Dette gjelder både for alternativ 1 og 2. Begge alternativer vurderes å få noe negativ konsekvens for kulturminner og kulturmiljø. Alternativ 1 rangeres bedre enn alternativ 2 på grunn av visuelle fjernvirkninger fra Vardøhus festning, men forskjellen mellom alternativene anses generelt som liten. Som skadereduserende tiltak foreslås det å endre utbyggingsområdet i søndre del av havneområdet, slik at konflikt og nærføring med kulturminner unngås.

7 Referanser

- Dancke, T. M. (1986). *Opp av ruinene*. Gyldendal. Hentet desember 21, 2023 fra http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2009012804050
- Johnsen, A. O. (1959). *Den moderne hvalfangsts historie: opprinnelse og utvikling. 1 : Finnmarksfangstens historie : 1864-1905*. Oslo: Aschehoug.
- Miljødirektoratet. (2023, september 1). *Veileder M-1941 Konsekvensutredning av klima og miljø*. Hentet 11.10.2023 fra <https://www.miljodirektoratet.no/ansvarsomrader/overvaking-arealplanlegging/arealplanlegging/konsekvensutredninger/>
- NIKU. (2010). *Reguleringsplan for Svartnes-Bussesundet. Konsekvensutredning for kulturminner og kulturmiljø*. NIKU Oppdragsrapport 129/2010.
- Norges arktiske universitetsmuseum (UiT). (2003, april 23). *Finnmarks forhistorie*. (S. Wickler, Redaktør) Hentet desember 18, 2023 fra Melkøyprosjektets hjemmeside: <http://melkoya.uit.no/perioder/perioder.html>
- Riksantikvaren. (u.d.). *Kulturminnedatabasen Askeladden*. Hentet november 2023 fra <http://askeladden.ra.no>
- Troms og Finnmark fylkeskommune. (2023). *Kulturhistorisk registrering: Svartnes gbnr 10, Detaljregulering Svartnes havn, Vardø kommune*. Kulturarvseksjonen.
- Troms og Finnmark fylkeskommune. (2023). *Kulturhistorisk registrering: Svartnes gbnr. 10. Kartlegging av fangststasjoner fra hvalfangstida 1867-1904*. Kulturarvseksjonen.
- Vardø kommune. (2020). *Kulturminneplan for Vardø kommune 2020-2030*. Hentet desember 21, 2023 fra <https://www.vardo.kommune.no/kulturminneplan-for-varoe-kommune-2020-2030.6312671-511489.html>